

บทที่ 2

แนวคิด ทฤษฎี และงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

น้ำตกโดนลาดเคยเป็นสถานที่ท่องเที่ยวทางธรรมชาติที่สวยงาม ทั้งยังเป็นแหล่งต้นน้ำใหญ่ที่หล่อเลี้ยงสิ่งมีชีวิตทั้งหลายในตำบล แต่เนื่องจากขาดการดูแลรักษา จึงทำให้มรดกทางธรรมชาติเสื่อมโทรม ถูกทำลายไป ส่งผลกระทบถึงสิ่งแวดล้อม การท่องเที่ยว และฐานะทางเศรษฐกิจของประชาชนในตำบล ซึ่งชาวบ้านดั้งเดิมส่วนใหญ่ประกอบอาชีพเกษตรกรรมเป็นอาชีพหลัก แต่คนรุ่นใหม่ยังต้องออกไปหางานทำในเมืองใหญ่ ทำให้มีค่าใช้จ่ายในการเดินทาง ค่าครองชีพในเมืองที่สูง รายได้อาจไม่เพียงพอ และอาจจะมองข้ามการพัฒนา การอนุรักษ์ ฟื้นฟูทรัพยากรธรรมชาติในชุมชนของตน การกระตุ้นให้เกิดจิตสำนึกในการที่จะกลับหันมามองเห็นถึงความสำคัญของต้นทุนทางทรัพยากรการท่องเที่ยวในท้องถิ่นของตน ที่จะเป็นตัวสร้างรายได้ให้กับคนในท้องถิ่น จึงเป็นสิ่งสำคัญ และควรเกิดจากการริเริ่ม และการมีส่วนร่วมในทุกขั้นตอนของชาวบ้านในท้องถิ่นเอง เพื่อให้เกิดการพัฒนาและการจัดการการท่องเที่ยวเชิงนิเวศที่ยั่งยืน นำรายได้สู่ประชาชนในชุมชน ยกฐานะทางเศรษฐกิจของชุมชน โดยไม่กระทบต่อสิ่งแวดล้อม ไม่ทำให้เกิดปัญหาทางสังคม และยังอนุรักษ์ความเป็นอยู่ของชาวชนบทเดิมไว้ได้

ดังนั้นผู้วิจัยจึงเป็นเพียงตัวกลางร่วมกับคนในชุมชนเพื่อศึกษาหารูปแบบในการพัฒนา และการบริหารจัดการ การท่องเที่ยวเชิงนิเวศน้ำตกโดนลาด โดยอยู่ภายใต้กรอบแนวคิดที่เกี่ยวกับการพัฒนาและการบริหารจัดการ ให้สอดคล้องกับหลักการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ โดยการมีส่วนร่วมของประชาชน แล้วนำมาเป็นแนวทางในการเสนอ ยุทธศาสตร์การพัฒนา การท่องเที่ยวเชิงนิเวศ น้ำตกโดนลาด อย่างยั่งยืนต่อไป ซึ่งผู้วิจัยได้นำเสนอแนวคิดในการวิจัย ดังต่อไปนี้

แนวคิดการพัฒนาและการบริหารจัดการ

การพัฒนา หมายถึง การเปลี่ยนแปลงสิ่งใดสิ่งหนึ่ง ให้เกิดความเจริญเติบโตองงาม และดีขึ้นจนเป็นที่พึงพอใจ (พจนานุกรม ฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ.2525.2538:238) หรือ ความหมายโดยทั่วไป การพัฒนา มีความหมายใกล้เคียงกับความหมายจากรูปศัพท์คือหมายถึง การกระทำให้เกิดความเปลี่ยนแปลงจากสภาพหนึ่งไปอีกสภาพหนึ่งที่ดีกว่าเดิมอย่างเป็นระบบ หรือ การทำให้ดีขึ้นกว่าสภาพเดิมที่เป็นอยู่อย่างที่เป็นระบบ (ยูวัฒน์ วุฒิมณี 2526:1) ซึ่งเป็นการ

เปรียบเทียบทางด้านคุณภาพระหว่างสภาพการณ์ ของสิ่งใดสิ่งหนึ่งในช่วงเวลาที่แตกต่างกันคือถ้าในปัจจุบันสภาพการของสิ่งนั้นดีกว่า สมบูรณ์กว่า ก็แสดงว่าเป็นการพัฒนา (ปกรณ์ ปรียากร 2538:5)

อาจสรุปได้ว่า การพัฒนาหมายถึง กระบวนการเปลี่ยนแปลงของสิ่งใดสิ่งหนึ่งให้ดีขึ้น ทั้งทางด้านคุณภาพ ปริมาณ และสิ่งแวดล้อม ด้วยการวางแผน โครงการและดำเนินงานโดยมนุษย์ เพื่อประโยชน์แก่ตัวของมนุษย์เอง (สนธยา พลศรี 2545:5)

คำว่า “ การพัฒนา ” แปลเป็นภาษาอังกฤษว่า Development นำมาใช้เป็นคำเฉพาะและใช้ประกอบคำอื่นได้ เช่น การพัฒนาประเทศ การพัฒนาชนบท การพัฒนาเมือง การพัฒนาสังคม การพัฒนาการศึกษา การพัฒนาเศรษฐกิจ การพัฒนาการเมือง การพัฒนาจิตใจ เป็นต้น การพัฒนาจึงถูกนำไปใช้กันโดยทั่วไป และมีความหมายแตกต่างกัน ความหมายของการพัฒนามีผู้ให้ความหมายเอาไว้หลายความหมาย ทั้งความหมายที่คล้ายคลึงกันและแตกต่างกัน ซึ่งอาจจำแนกออกได้เป็น 10 ลักษณะ คือ

1) ความหมายจากรูปศัพท์ โดยรูปศัพท์คำว่า “การพัฒนา” มาจากคำภาษาอังกฤษว่า “Development” แปลว่า การเปลี่ยนแปลงทีละเล็กทีละน้อย โดยผ่านลำดับขั้นตอนต่าง ๆ ไปสู่ระดับที่สามารถขยายตัวขึ้น เติบโตขึ้น มีการปรับปรุงให้ดีขึ้น และเหมาะสมกว่าเดิม หรืออาจก้าวหน้าไปถึงขั้นที่อุดมสมบูรณ์เป็นที่น่าพอใจ (ปกรณ์ ปรียากร 2538 : 5) ส่วนความหมายจากรูปศัพท์ในภาษาไทยนั้น หมายถึง การทำความเจริญ การเปลี่ยนแปลงในทางที่เจริญขึ้น การคลี่คลายไปในทางที่ดี ถ้าเป็นกริยา ใช้คำว่า “พัฒนา” หมายความว่า ทำให้เจริญ คือ ทำให้เติบโตงอกงาม ทำให้งอกงามและมากขึ้น เช่นเจริญทางเมตรี(พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ.2525. 2538 : 238) “การพัฒนา”โดยความหมายจากรูปศัพท์จึงหมายถึงการเปลี่ยนแปลงสิ่งใดสิ่งหนึ่งให้เกิดความเจริญเติบโตงอกงามและดีขึ้นจนเป็นที่พึงพอใจ ความหมายดังกล่าวนี้ เป็นที่มาของความหมายในภาษาไทยและเป็นแนวทางในการกำหนดความหมายอื่น ๆ

2) ความหมายโดยทั่วไป “การพัฒนา” ที่เข้าใจโดยทั่วไป มีความหมายใกล้เคียงกับความหมายจากรูปศัพท์ คือ หมายถึง การกระทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงจากสภาพหนึ่งไปสู่อีกสภาพหนึ่งที่ดีกว่าเดิมอย่างเป็นระบบหรือการทำให้ดีขึ้นกว่าสภาพเดิมที่เป็นอยู่อย่างเป็นระบบ (ยุวัฒน์ วุฒิเมธี 2526 : 1) ซึ่งเป็นการเปรียบเทียบทางด้านคุณภาพระหว่างสภาพการณ์ของสิ่งนั้นดีกว่า สมบูรณ์กว่าก็แสดงว่าเป็นการพัฒนา (ปกรณ์ ปรียากร 2538:5) “การพัฒนา” ในความหมายโดยทั่วไปจึงหมายถึงการเปลี่ยนแปลงสิ่งใดสิ่งหนึ่งให้คุณภาพดีขึ้นกว่าเดิม ความหมายนี้นับว่าเป็นความหมายที่รู้จักกันโดยทั่วไป เพราะนำมาใช้มากกว่าความหมายอื่น ๆ แม้ว่าจะไม่เป็นที่ยอมรับของนักวิชาการก็ตาม

3) ความหมายทางเศรษฐศาสตร์ นักเศรษฐศาสตร์ได้ให้ความหมายของ “การพัฒนา” ว่า หมายถึง ความเจริญเติบโต โดยเน้นความเจริญเติบโตทางด้านเศรษฐกิจเป็นสำคัญเช่น ผลผลิตรวมของประเทศเพิ่มขึ้น รายได้ประชาชาติเพิ่มขึ้น รายได้เฉลี่ยต่อหัวต่อคนของประชากรเพิ่มขึ้น (ณัฐพล ชันธไชย 2527 : 2) มีการขยายตัวทางเศรษฐกิจมากขึ้น ประชากรมีรายได้เพียงพอที่สามารถตอบสนองความต้องการพื้นฐานของตนได้ (เสถียร เขยประทับ 2528 : 9) ซึ่งอาจสรุปได้ว่าการพัฒนาเป็นกระบวนการทางสังคมที่ผลิตผลออกมาในรูปซึ่งสามารถวัดได้ด้วยเกณฑ์ ทางเศรษฐศาสตร์ (สุนทรีย์ โคมิน 2522:37) จะเห็นได้ว่า นักเศรษฐศาสตร์ได้กำหนดความหมายของ “การพัฒนา” โดยใช้ความหมายจากรูปศัพท์และความหมายโดยทั่วไป คือ หมายถึง “ความเจริญเติบโต” แต่เป็นความเจริญเติบโตทางเศรษฐกิจ ตามเนื้อหาของวิชาเศรษฐศาสตร์ ซึ่งเป็นการเน้นความหมายในเชิงปริมาณ คือ การเพิ่มขึ้น หรือการขยายตัวทางเศรษฐกิจมากกว่าด้านอื่นๆ

4) ความหมายทางพัฒนาบริหารศาสตร์ นักพัฒนาบริหารศาสตร์ได้ให้ความหมายของ “การพัฒนา” เป็น 2 ระดับ คือ ความหมายอย่างแคบและความหมายอย่างกว้าง ความหมายอย่างแคบ การพัฒนาหมายถึงการเปลี่ยนแปลงในตัวระบบกระทำการให้ดีขึ้น อันเป็นการเปลี่ยนแปลงในด้านคุณภาพเพียงด้านเดียว ส่วนในความหมายอย่างกว้างนั้น การพัฒนาเป็นกระบวนการของการเปลี่ยนแปลงในตัวระบบกระทำการทั้งในด้านคุณภาพ ปริมาณและสิ่งแวดล้อมให้ดีขึ้นไปพร้อม ๆ กัน ไม่ใช่ด้านใดด้านหนึ่งเพียงด้านเดียว “การพัฒนา” ในความหมายของนักพัฒนาบริหารศาสตร์จะมีขอบข่ายกว้างกว่าความหมายจากรูปศัพท์ ความหมายโดยทั่วไปและความหมายทางเศรษฐศาสตร์ ที่กล่าวมาแล้ว เพราะหมายถึงการเปลี่ยนแปลงของสิ่งใดสิ่งหนึ่ง ทั้งในด้านคุณภาพ (ดีขึ้น) ปริมาณ (มากขึ้น) และสิ่งแวดล้อม (มีความเหมาะสม) ไม่ใช่การเปลี่ยนแปลงด้านใดด้านหนึ่งเพียงด้านเดียว

5) ความหมายทางเทคโนโลยี ในทางเทคโนโลยี “การพัฒนา” หมายถึง การเปลี่ยนแปลงระบบอุตสาหกรรม และการผลิตด้วยเทคโนโลยีที่ทันสมัย ด้วยนักวิทยาศาสตร์และนักประดิษฐ์ ทำให้สังคมเปลี่ยนแปลงจากสังคมประเพณีนิยม เป็นสังคมสมัยใหม่ที่ทันสมัย (นิรันดร์ จงวุฒิเวศย์ 2527 : 95) หรือการพัฒนา คือ การเปลี่ยนแปลงสภาพแวดล้อมของมนุษย์ด้วยเทคโนโลยีนั่นเอง (นิรันดร์ จงวุฒิเวศย์ และพูนศิริ วัจนะภูมิ 2534 : 13)

6) ความหมายทางการวางแผน ในทางการวางแผน “การพัฒนา” เป็นเรื่องเกี่ยวกับการชักชวน การกระตุ้นให้เกิดการเปลี่ยน ด้วยการปฏิบัติตามแผนและโครงการอย่างจริงจัง เป็นไปตามลำดับขั้นตอนต่อเนื่องกันเป็นวงจร โดยไม่มีการสิ้นสุด (นิรันดร์ จงวุฒิเวศย์ 2527 : 91 - 92) ซึ่งองค์การศึกษาศาสตร์และวัฒนธรรมแห่งสหประชาชาติ (The United National Educational Scientific and Cultural Organization : UNESCO) (1982 : 305 อ้างถึงในอัจฉรา โพธิยานนท์. หน้า 11) สรุปไว้ว่า การพัฒนาเป็นหน้าที่ (Function) ของการวางแผนและการจัดการ ดังนั้น

“การพัฒนา” จะเกิดขึ้นได้ด้วยการวางแผนที่ดี มีการบริหารงานและการจัดการอย่างเป็นระบบ ทำให้การดำเนินการเป็นไปอย่างต่อเนื่องและมีประสิทธิภาพ“การพัฒนา” ในความหมายของนักวางแผน จะเป็นไปอีกแนวทางหนึ่ง โดยอาจสรุปได้ว่า หมายถึง การเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นจากการเตรียมการของมนุษย์ไว้ล่วงหน้า ในลักษณะของแผนและโครงการ แล้วบริหารหรือจัดการให้ เป็นไปตามแผนและโครงการจนประสบความสำเร็จตามวัตถุประสงค์และเป้าหมายที่กำหนดไว้ จะเห็นได้ว่าความหมายของการพัฒนาทางการวางแผนกำหนดให้การพัฒนาเป็นกิจกรรมของมนุษย์ และเกิดขึ้นจากการเตรียมการไว้ล่วงหน้าเท่านั้น การเปลี่ยนแปลงที่ไม่ได้เกิดจากการวางแผนโดยมนุษย์ ไม่ใช่เป็นการพัฒนาในความหมายนี้

7) ความหมายเกี่ยวกับการปฏิบัติในขั้นของการปฏิบัติ“การพัฒนา” หมายถึงการ ชักชวนหรือการกระตุ้นให้เกิดการเปลี่ยนแปลงโดยการปฏิบัติตามแผนและโครงการอย่างจริงจัง และเป็นลำดับขั้นตอนต่อเนื่องกันในลักษณะที่เป็นวงจรไม่มีการสิ้นสุด (นิรันดร จงวุฒิเวศย์และ พูนศิริ วัจนะภูมิ 2534 : 13) “การพัฒนา” ในความหมายของการปฏิบัติการณ์นี้ เป็นความหมาย ต่อเนื่องจากความหมายทางการวางแผนโดยมุ่งเน้นถึงการนำแผนและโครงการไปดำเนินการอย่าง จริงจังและอย่างต่อเนื่อง เพราะถึงจะมีแผนและโครงการแล้ว แต่ถ้าหากไม่มีการนำไปปฏิบัติการ พัฒนาก็ไม่สามารถเกิดขึ้นได้

8) ความหมายทางพุทธศาสนา (พระราชวรมุนี 2530 : 16 – 18) ได้ให้ความหมายและ อธิบายไว้ว่า ในทางพุทธศาสนา “การพัฒนา” มาจากคำภาษาบาลีว่า วัฒนะ แปลว่า เจริญ ซึ่ง แบ่งออกได้เป็น 2 ส่วน คือ การพัฒนาคน เรียกว่า ภาวนา กับการพัฒนาสิ่งอื่น ๆ ที่ไม่ใช่คน เช่น วัตถุและสิ่งแวดล้อมต่าง ๆ เรียกว่า พัฒนา หรือวัฒนา เช่น การสร้างถนน บ่อน้ำ อ่างเก็บ น้ำ เป็นต้น ซึ่งเป็นเรื่องของการเพิ่มพูนขยาย ทำให้มากหรือทำให้เติบโตขึ้นในทางวัตถุ และได้ เสนอข้อคิดไว้ว่า คำว่า “การพัฒนา” หรือคำว่า “เจริญ” นั้น ไม่ได้แปลว่าทำให้มากขึ้น เพิ่มพูน ขึ้นอย่างเดียวนั่น แต่มีความหมายว่า ตัดหรือทิ้ง เช่น เจริญพระเกศา คือ ตัดผม มีความหมาย ว่า รก เช่น นุสยาโลกวฑุฒโน แปลว่า อย่าเป็นคนรกโลกอีกด้วย ดังนั้น การพัฒนาจึงเป็นสิ่งที่ ทำแล้วมีความเจริญจริง ๆ คือ ต้องไม่เกิดปัญหาติดตามมาหรือไม่เสื่อมลงกว่าเดิม ถ้าเกิดปัญหา หรือเสื่อมลง ไม่ใช่เป็นการพัฒนา แต่เป็นหายนะ ซึ่งตรงกันข้ามกับการพัฒนา กล่าวได้ว่า “การ พัฒนา” ในทางพุทธศาสนา หมายถึง การพัฒนาคนให้มีความสุข มีสภาพแวดล้อมที่เหมาะสม การพัฒนาในความหมายนี้ มีลักษณะเดียวกันกับการพัฒนาในความหมายทางการวางแผน คือ เป็นเรื่องของมนุษย์เท่านั้น แตกต่างกันเพียงการวางแผนให้ความสำคัญที่วิธีการดำเนินงาน ส่วน พุทธศาสนามุ่งเน้นผลที่เกิดขึ้น คือ ความสุขของมนุษย์เท่านั้น

9) ความหมายทางสังคมวิทยา นักสังคมวิทยาได้ให้ความหมายของ “การพัฒนา” ว่าเป็นการเปลี่ยนแปลงโครงสร้างของสังคมซึ่งได้แก่ คน กลุ่มคน การจัดระเบียบความสัมพันธ์ทางสังคม ด้วยการจัดสรรทรัพยากรของสังคมอย่างยุติธรรมและมีประสิทธิภาพ (ทิตยา สุวรรณชฎ 2522 : 354) การพัฒนาเป็นทั้งเป้าหมายและกระบวนการที่ครอบคลุมถึงทั้งการเปลี่ยนแปลงทัศนคติของคนต่อชีวิตและการทำงาน การเปลี่ยนแปลงสถาบันต่างๆ ทางสังคม วัฒนธรรมและการเมืองอีกด้วย (Streeten 1972:3 อ้างถึงในสนธยา พลศรี 2545:5) นักสังคมวิทยาได้ให้ความหมายของ “การพัฒนา” โดยเน้นการเปลี่ยนแปลงโครงสร้างของสังคม คือ มนุษย์ กลุ่มทางสังคม การจัดระเบียบทางสังคม ซึ่งมีลักษณะเช่นเดียวกับความหมายในทางพุทธศาสนา คือ การเปลี่ยนแปลงมนุษย์และสิ่งแวดล้อมให้มีความสุขและมีลักษณะเช่นเดียวกับความหมายทางการวางแผน คือ ด้วยวิธีการจัดสรรทรัพยากรของสังคมอย่างยุติธรรมและมีประสิทธิภาพ ซึ่งนักวางแผน เรียกว่า การบริหารและการจัดการนั่นเอง

10) ความหมายทางด้านการพัฒนาชุมชน นักพัฒนาชุมชนได้ให้ความหมายของ “การพัฒนา” หมายถึง การที่คนในชุมชนและสังคมโดยส่วนรวมได้ร่วมกันดำเนินกิจกรรมเพื่อปรับปรุงความรู้ความสามารถของตนเอง และร่วมกันเปลี่ยนแปลงคุณภาพชีวิตของตนเอง ชุมชน และสังคมให้ดีขึ้น (สมศักดิ์ ศรีสันติสุข 2525 : 179) การพัฒนาเป็นเสมือนกลวิธีหรือมรรควิธี (Means) ที่ทำให้เกิดผล (Ends) ที่ต้องการ คือ คุณภาพชีวิต ชุมชน และสังคมดีขึ้น (ยุวัฒน์ วุฒิเมธี 2534 : 2) นักพัฒนาชุมชนได้ให้ความหมายของ “การพัฒนา” ไว้ใกล้เคียงกับนักสังคมวิทยา คือ เป็นวิธีการเปลี่ยนแปลงมนุษย์และสังคมมนุษย์ให้ดีขึ้น แต่นักพัฒนาชุมชนมุ่งเน้นที่มนุษย์ในชุมชนต้องร่วมกันดำเนินงานและได้รับผลจากการพัฒนาร่วมกัน จากความหมายในด้านต่างๆ ที่กล่าวมาแล้วข้างต้นจะเห็นได้ว่า “การพัฒนา” มีความหมายทั้งที่คล้ายคลึงกันและแตกต่างกันออกไปบ้าง ซึ่งถ้าพิจารณาจากความหมายเหล่านี้อาจสรุปได้ว่า “การพัฒนา” หมายถึง กระบวนการเปลี่ยนแปลงของสิ่งใดสิ่งหนึ่งให้ดีขึ้น ทั้งทางด้านคุณภาพ ปริมาณ และสิ่งแวดล้อม ด้วยการวางแผน โครงการ และดำเนินงานโดยมนุษย์ เพื่อประโยชน์แก่ตัวของมนุษย์เอง

การพัฒนาชุมชน (Community Development) เป็นการนำวิธีการพัฒนามาใช้ในชุมชนวิธีการหนึ่ง เป็นการพัฒนาที่เกิดขึ้นในชุมชน แต่ไม่ใช่การพัฒนาชุมชนทั้งหมด เนื่องจากเนื้อหาสาระของการพัฒนาชุมชนมีขอบข่ายกว้างขวาง พอสรุปแนวความคิดที่สำคัญคือ

(1) คนเป็นทรัพยากรที่สำคัญมากที่สุดของชุมชน ปรัชญาของการพัฒนาชุมชนเชื่อมั่นในพลังความสามารถของคน การดำรงอยู่ หรือการล่มสลายของชุมชน การพัฒนาหรือเสื่อมถอยของชุมชน ขึ้นอยู่กับคนในชุมชนเป็นสำคัญ การพัฒนาชุมชนจึงต้องให้คนเป็นศูนย์กลางของการพัฒนา คือ พัฒนาคอนให้มีขีดความสามารถในการพัฒนาตนเองและชุมชนจนมี

มาตรฐานในการดำรงชีวิตหรือมีคุณภาพชีวิตที่ดี มีความพร้อมที่จะพัฒนาชุมชนของตนเองในระดับหนึ่ง

(2) **การมีส่วนร่วมของประชาชน** การพัฒนาชุมชนเป็นการเปิดโอกาสให้ประชาชนในชุมชนได้เข้ามามีส่วนร่วมคิด ร่วมปฏิบัติและร่วมรับผิดชอบในทุก ๆ ขั้นตอน ทั้งร่วมคิด ร่วมวางแผน ร่วมปฏิบัติงาน ร่วมประเมินผล และร่วมรับผลประโยชน์ที่เกิดขึ้น ซึ่งอาจจะกล่าวได้ว่า การพัฒนาชุมชนเป็นของประชาชน โดยประชาชน เพื่อประชาชน การมีส่วนร่วมของประชาชน จึงเป็นแนวความคิดที่สำคัญประการหนึ่งของการพัฒนาชุมชน

(3) **การช่วยเหลือตัวเองของชุมชน** จากความเชื่อในปรัชญาเรื่องศักยภาพและพลังความสามารถของชุมชน การพัฒนาชุมชนจึงเป็นการเสริมสร้างขีดความสามารถของประชาชนและชุมชน ให้สามารถที่จะพัฒนาชุมชนได้ด้วยตัวเอง การขอความช่วยเหลือจากภายนอกชุมชน ต้องเป็นสิ่งที่เกินขีดความสามารถของชุมชนเท่านั้น เพื่อให้ชุมชนมีความเข้มแข็งและพึ่งตนเองได้ทั้งทางด้านเศรษฐกิจ ศีลธรรม และสุขภาพ (ประเวศ วะสี 2541:10)

(4) **การใช้ทรัพยากรในชุมชน** การพัฒนาชุมชนโดยผลประโยชน์ย่อมเกิดขึ้นแก่ชุมชนนั้น นอกจากการพัฒนาด้วยการช่วยตนเองของคนในชุมชนแล้ว ต้องใช้ทรัพยากรต่าง ๆ เช่น คน เงิน วัสดุอุปกรณ์ และทรัพยากรอื่น ๆ ที่เกี่ยวข้องกับการพัฒนาที่มีอยู่ในชุมชน ไม่หวังพึ่งพาจากภายนอกชุมชน เพราะชุมชนอื่น ๆ ก็มีความจำเป็นที่จะต้องใช้ทรัพยากรเพื่อพัฒนาชุมชนของตนเช่นเดียวกัน ในเรื่องของการใช้ทรัพยากรเพื่อการพัฒนาชุมชนนี้ ส่วนหนึ่งรัฐบาลจะให้การสนับสนุน แต่มักจะเป็นโครงการขนาดใหญ่ ต้องใช้ทรัพยากรมาก เป็นแผนและโครงการที่รัฐดำเนินการผ่านหน่วยงานราชการ ไม่ใช่เป็นแผนและโครงการพัฒนาของประชาชนในชุมชน

(5) **การริเริ่มของประชาชนในชุมชน** ปรัชญาของการพัฒนาชุมชนเชื่อในสิทธิเสรีภาพของคน การพัฒนาชุมชนต้องเกิดจากความต้องการที่แท้จริงของประชาชนในชุมชน โดยประชาชนเป็นผู้ริเริ่มในการจัดทำโครงการ ไม่ใช่ถูกกำหนดโดยบุคคลหรือหน่วยงานนอกชุมชน การดำเนินงานพัฒนาในขั้นตอนต่าง ๆ ต้องให้ประชาชนในชุมชนเป็นผู้รับผิดชอบ หน่วยงานอื่น ๆ ควรเป็นหน่วยที่สนับสนุนส่งเสริมเท่านั้น แนวความคิดดังกล่าวนี้ จะเกิดขึ้นได้โดยวิธีให้การศึกษแก่ชุมชนจนมีความรู้ ความสามารถในระดับที่เรียกว่า คิดเป็น ทำเป็น จนมีความสามารถที่จะค้นหาปัญหา วิธีการแก้ไขปัญหา และดำเนินการแก้ไขปัญหได้ด้วยตนเอง

(6) **ขีดความสามารถของชุมชนและรัฐบาล** การพัฒนาชุมชนมุ่งเน้นให้ดำเนินการโดยคนและทรัพยากรในชุมชนเป็นสำคัญ เพราะรัฐบาลมีขีดความสามารถจำกัด ทั้งบุคลากรงบประมาณ หรือทรัพยากร ระบบการบริหารและดำเนินงานพัฒนา ส่วนประชาชนในชุมชนเองก็มีขีดจำกัดในเรื่องความไม่พร้อมของคนและทรัพยากรที่ใช้ในการพัฒนาไม่เพียงพอ ดังนั้น การจะ

ดำเนินงานพัฒนาชุมชนในชุมชนใดจึงต้องคำนึงถึงขีดความสามารถของชุมชนและรัฐบาล กล่าวคือ ชุมชนที่มีความพร้อมมากก็พึ่งขีดความสามารถของตนเองมาก ชุมชนที่มีความพร้อมน้อย รัฐบาลก็เข้าไปให้ความสนับสนุนมากขึ้น ขีดความสามารถของชุมชนและรัฐนี้จะต้องเป็นส่วนและสอดคล้องซึ่งกันและกัน

(7) **การร่วมมือกันระหว่างรัฐกับประชาชน** การพัฒนาชุมชนจะประสบความสำเร็จได้ ต้องเกิดจากการร่วมมือกันระหว่างรัฐบาลและประชาชน ไม่ปล่อยให้ฝ่ายใดฝ่ายหนึ่งรับผิดชอบเพียงฝ่ายเดียว เพราะทั้งรัฐบาลและประชาชนในชุมชนต่างก็มีขีดความสามารถที่จำกัด ไม่สามารถดำเนินงานพัฒนาชุมชนให้มีประสิทธิภาพได้ การร่วมมือระหว่างรัฐบาลและประชาชนนี้ต้องตั้งอยู่บนปรัชญาและแนวความคิดของการพัฒนาชุมชน คือ การช่วยเหลือตัวเอง การใช้ทรัพยากรในชุมชน การมีส่วนร่วมของประชาชน และการสนับสนุนส่งเสริมของรัฐบาลอย่างเหมาะสม นอกจากการร่วมมือระหว่างรัฐกับประชาชนในชุมชนแล้ว ยังสามารถขอการสนับสนุนจากภาคเอกชนและชุมชนภายนอกที่พร้อมจะให้การสนับสนุนได้อีกทางหนึ่ง

(8) **การพัฒนาแบบเบ็ดเสร็จ** การพัฒนาชุมชนต้องดำเนินการไปพร้อมๆ กันหลายๆ ด้าน จะมุ่งเพียงด้านใดด้านหนึ่งไม่ได้ เพราะกิจกรรมในการพัฒนาชุมชนมีหลายกิจกรรม การดำเนินกิจกรรมต่าง ๆ ต้องสอดคล้องและเป็นแนวทางเดียวกัน เพื่อการประหยัดแรงงานงบประมาณ และเวลาที่ใช้ การดำเนินงานพัฒนาชุมชนจึงต้องเกี่ยวข้องกับบุคคล หน่วยงานและองค์กรต่าง ๆ เป็นจำนวนมาก ต้องใช้การประสานงานที่ดี จึงจะประสบความสำเร็จ

(9) **ความสมดุลในการพัฒนา** การพัฒนาชุมชนมีกิจกรรมที่ต้องดำเนินการหลายด้าน ไม่ใช่เพียงกิจกรรมเดียว ต้องดำเนินการไปพร้อมกันทุกด้าน ไม่มุ่งในเรื่องใดเรื่องหนึ่งโดยเฉพาะ เพราะทุกกิจกรรมมีความเกี่ยวข้องกันอย่างใกล้ชิด จึงต้องคำนึงถึงความสมดุลในการพัฒนาด้วย เช่น ความสมดุลระหว่างการพัฒนาคนกับสิ่งแวดล้อม ความสมดุลระหว่างสิ่งที่เป็นรูปธรรมกับนามธรรม ความสมดุลระหว่างการพัฒนาร่างกายกับจิตใจของคน ความสมดุลระหว่างเพศและวัย เป็นต้น

(10) **การศึกษาภาคชีวิต** การพัฒนาชุมชน มีลักษณะเป็นการให้การศึกษาแก่ประชาชนทุกเพศทุกวัยอย่างต่อเนื่องกันไปตลอดชีวิต การพัฒนาชุมชนจึงมีลักษณะที่เป็นกระบวนการ เป็นวิธีการ เป็นโครงการ และเป็นขบวนการทางสังคม (Sanders 1958 : 1 อ้างถึงใน รัชนิกร เศรษฐ 2528 : 305) คือ การพัฒนาชุมชนเป็นกระบวนการ (Process) คือ มีความต่อเนื่องของปฏิกิริยาโต้ตอบต่อกันของคนในชุมชน การพัฒนาชุมชนจึงต้องมีการดำเนินงานเป็นขั้นตอน ต่อเนื่องกันจะขาดขั้นตอนใดขั้นตอนหนึ่งไม่ได้ การพัฒนาชุมชนเป็นวิธีการ (Method) ซึ่งนำไปสู่เป้าหมายที่วางไว้ จึงต้องกำหนดวัตถุประสงค์และวิธีการดำเนินงานให้ชัดเจน สอดคล้องกับ

แนวนโยบายของรัฐบาล ความต้องการของประชาชนในชุมชนและเหมาะสมกับสภาพพื้นฐานของชุมชน การพัฒนาชุมชนเป็นโครงการ (Program) ประกอบด้วยเนื้อหาและแผนงานย่อยที่เน้นความคิดริเริ่มของชุมชน การสนับสนุนจากรัฐบาลและการประสานงานระหว่างบุคคลและหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง เป็นต้น การพัฒนาชุมชนเป็นขบวนการทางสังคม (Social Process) ซึ่งเกี่ยวข้องกับการแพร่ระบาดของอารมณ์ อันก่อให้เกิดพฤติกรรมมีส่วนร่วมของบุคคลในชุมชน การพัฒนาชุมชนจึงต้องใช้แรงจูงใจกระตุ้นให้ประชาชนมีความตื่นตัว เคลื่อนไหวอยู่ตลอดเวลา (Movement) ไม่เฉื่อยชาหรือทอดถอย

หลักการพัฒนาชุมชนที่นิยมใช้กัน โดยทั่วไปเป็นหลักการพัฒนาชุมชนที่องค์การสหประชาชาติกำหนดขึ้น (UN. Department of Economic and Social Affairs 1960:8-13 อ้างใน สนธยา พลศรี 2545:61) มี 10 ประการ คือ

- (1) การพัฒนาชุมชนต้องตอบสนองความต้องการอันแท้จริงของประชาชนในชุมชน ด้วยการริเริ่มจากประชาชน และเริ่มต้นจากโครงการง่ายไปสู่โครงการที่ยากขึ้น
- (2) การพัฒนาชุมชนมีลักษณะเป็นโครงการอเนกประสงค์ ต้องอาศัยความร่วมมือของนักวิชาการหลายสาขาวิชาและผู้เกี่ยวข้องหลายฝ่าย
- (3) การพัฒนาชุมชนต้องเปลี่ยนแปลงเจตคติของประชาชนไปพร้อม ๆ กับกิจกรรมด้านอื่นๆ
- (4) การพัฒนาชุมชนต้องให้ประชาชนเข้ามามีส่วนร่วมในการพัฒนาชุมชนอย่างเต็มที่ เพื่อเป็นการสร้างพลังชุมชนและองค์กรของประชาชนขึ้น
- (5) การพัฒนาชุมชนต้องค้นหา พัฒนาผู้นำชุมชนในด้านต่างๆ ตามลักษณะของกิจกรรมและความจำเป็นของแต่ละชุมชน
- (6) การพัฒนาชุมชนต้องยอมรับในสถานภาพ บทบาทของสตรีและเยาวชน เปิดโอกาสให้ได้เข้ามามีส่วนร่วมในการพัฒนาชุมชนให้มากที่สุด เพราะสตรีและเยาวชนมีผลต่อการขยายตัวของงานและการรับช่วงของงานพัฒนาชุมชนได้เป็นอย่างดี
- (7) การพัฒนาชุมชนของประชาชนจะประสบความสำเร็จอย่างเต็มที่ ถ้าหากรัฐบาลมีความพร้อมและให้การสนับสนุนอย่างจริงจัง
- (8) การพัฒนาชุมชน ต้องมีนโยบายและการวางแผนตั้งแต่ระดับประเทศถึงระดับท้องถิ่น โดยบริหารงานทุกระดับต้องมีความคล่องตัวและมีประสิทธิภาพอย่างแท้จริง
- (9) การพัฒนาชุมชนต้องสนับสนุนให้องค์กรของภาคเอกชน องค์กรอาสาสมัครต่างๆ ทั้งในระดับท้องถิ่น ระดับชาติและนานาชาติได้เข้ามามีส่วนร่วมในการพัฒนาด้วย
- (10) การพัฒนาชุมชนต้องมีการวางแผนให้เกิดการพัฒนาพร้อม ๆ กันทั้งในระดับท้องถิ่น และระดับชาติหรือระดับประเทศ

หลักการพัฒนาชุมชนทั้ง 10 ประการนี้ ยูวัฒน์ วุฒิเมธี (2534 : 11 – 12) และสัญญา สัญญาวิวัฒน์ (2541 : 15 – 16) ได้เสนอแนะและอธิบายไว้ซึ่งอาจจำแนกได้เป็น 10 ประการ คือ

(1) **หลักการมีส่วนร่วมของประชาชน** เป็นกระบวนการที่ประชาชนได้เข้ามามีส่วนร่วมในการพัฒนาชุมชนในทุกขั้นตอน คือ ร่วมคิด ร่วมตัดสินใจ ร่วมวางแผน ร่วมแก้ไขปัญหา ร่วมประเมินผล ร่วมรับผิดชอบ ร่วมรับผลของการพัฒนา ทั้งในรูปของบุคคล กลุ่มและองค์กร อย่างแท้จริงและด้วยความสมัครใจ ไม่ใช่ด้วยความเกรงใจและถูกบังคับ การมีส่วนร่วมของประชาชนจึงเป็นหลักการพื้นฐานของการพัฒนาชุมชน เพราะเป็นการสร้างความรู้สึกเชื่อมั่นในตนเอง มองเห็นและตระหนักถึงศักยภาพหรือพลังความรู้ ความสามารถของตนเอง เกิดความรู้สึกเป็นเจ้าของชุมชนและงานพัฒนาชุมชน (Sense of Belonging) สามารถดำเนินงานพัฒนาชุมชนของตนได้สำเร็จ และนำไปสู่การพัฒนาในด้านอื่นๆ ต่อไปอย่างไม่หยุดยั้ง

(2) **หลักการพึ่งตนเองของชุมชน** จุดมุ่งหมายสูงสุดของการพัฒนาชุมชน คือ การพึ่งตนเองของประชาชน (Self Reliance) ตามศักยภาพหรือพลังความสามารถที่มีอยู่ในชุมชน ทั้งศักยภาพของคน ทรัพยากร และสิ่งต่าง ๆ ให้ประชาชนมีความสามารถในการแก้ไขปัญหาและพัฒนาชุมชนได้ด้วยตนเอง เพราะเป็นผู้รู้สภาพความเป็นจริงของปัญหาในชุมชนมากกว่าผู้อื่นเป็นผู้ที่เกี่ยวข้องกับชุมชนมากกว่าผู้อื่น และต้องดำรงชีวิตอยู่ในชุมชนนานกว่าผู้อื่น การพึ่งตนเองได้ของชุมชนเป็นการแบ่งเบาภาระของรัฐบาล และเป็นพื้นฐานสำคัญของการพัฒนาชุมชนเพราะศักยภาพสูงสุดของชุมชน ก็คือ การพึ่งตนเองในด้านต่าง ๆ โดยไม่ต้องขอความช่วยเหลือหรือพึ่งพาชุมชนอื่นอีกต่อไปนั่นเอง ดังนั้น รัฐบาลหรือหน่วยงานต่างๆ จึงพึงตระหนักในหลักการพัฒนาชุมชนข้อนี้ เนื่องจากปัญหาประการหนึ่งที่เกิดขึ้นคือการเข้าไปให้ความช่วยเหลือชุมชนมากเกินไปจนเกิดความเคยชิน ไม่สามารถพึ่งตนเองได้

(3) **หลักการทำงานร่วมกันเป็นกลุ่ม** การพัฒนาชุมชนเป็นกิจกรรมที่เป็นของส่วนรวม ไม่ใช่ของบุคคลใดบุคคลหนึ่ง การทำงานร่วมกันของประชาชนในรูปของกลุ่มและองค์กร จึงเป็นหลักการของการพัฒนาชุมชนที่สำคัญประการหนึ่ง กลุ่มและองค์กรเป็นศูนย์กลางของการดำเนินงานพัฒนาชุมชน เป็นแหล่งกลางของการร่วมคิด ร่วมกันตัดสินใจ ร่วมวางแผน ร่วมปฏิบัติและร่วมกันรับผิดชอบ กลุ่มและองค์กรยังเป็นแหล่งฝึกกำลังหรือความรู้ความสามารถของชุมชนทำให้เกิดศักยภาพหรือพลังในการพัฒนาชุมชนอย่างเต็มที่ ทั้งยังส่งเสริมหลักการมีส่วนร่วมของประชาชน และหลักการพึ่งตนเองของประชาชนที่กล่าวมาแล้วให้เกิดขึ้นและดำรงอยู่ต่อไปอีกด้วย นอกจากนี้กลุ่มและองค์กรยังช่วยให้เกิดความมั่นใจว่าการพัฒนาชุมชนจะไม่ประสบความล้มเหลวเพราะถึงแม้บุคคลที่เกี่ยวข้องกับการพัฒนาประสบปัญหาและไม่เข้าร่วมในกิจกรรมการพัฒนา แต่กลุ่มและองค์กรยังคงมีอยู่ สามารถดำเนินงานพัฒนาต่อไปได้อีก

(4) **หลักการค้นหาและพัฒนาผู้นำ** ผู้นำในการพัฒนาชุมชนเป็นผู้ที่มีความรู้ความสามารถ มีบุคลิกภาพเด่นเป็นพิเศษ เป็นที่ยอมรับนับถือของบุคคลในชุมชน ทั้งที่เป็นทางการและไม่เป็นทางการ ทั้งที่ได้รับการแต่งตั้ง และได้รับการเลือกตั้งให้เป็นผู้นำกลุ่มหรือคนอื่นๆ เพื่อร่วมกันดำเนินงานพัฒนาชุมชนให้บรรลุเป้าหมาย ผู้นำท้องถิ่นมีบทบาทสำคัญในการพัฒนาชุมชนเพราะเป็นผู้ที่ประชาชนในชุมชนเคารพนับถือ สามารถชักจูงและก่อให้เกิดความศรัทธาในหมู่ประชาชน ได้จึงมีลักษณะเป็นตัวเชื่อมประชาชนกับผู้ที่เกี่ยวข้องในงานพัฒนาชุมชน เป็นผู้ที่มีบทบาทในการจัดตั้งและพัฒนากลุ่มขึ้น ในชุมชนผู้นำชุมชนจึงเป็นหลักอันสำคัญในการพัฒนาชุมชน ดังนั้นการค้นหาและการพัฒนาผู้นำ จึงเป็นหลักการสำคัญประการหนึ่ง ที่ทำให้การพัฒนาชุมชนมีประสิทธิภาพมากยิ่งขึ้น

(5) **หลักการประสานงาน** การพัฒนาชุมชนมีบุคคล กลุ่มและองค์กรเกี่ยวข้องเป็นจำนวนมาก การดำเนินงานพัฒนาชุมชนจึงต้องใช้หลักการประสานงานเป็นหลักการที่สำคัญอีกประการหนึ่ง การประสานงานเป็นเรื่องเกี่ยวกับการประสานคน ประสานทรัพยากร ประสานแผนและโครงการ ประสานผลประโยชน์ที่เกิดขึ้น อันเป็นการร่วมกันระหว่างผู้ที่เกี่ยวข้องกับการพัฒนาชุมชนตั้งแต่เริ่มต้น จนกระทั่งการพัฒนาสิ้นสุดลง การประสานงาน มีทั้งลักษณะที่แบ่งภาระหน้าที่รับผิดชอบและร่วมมือกันรับผิดชอบในกิจกรรมร่วมกัน ทำให้การพัฒนาชุมชนดำเนินไปอย่างมีประสิทธิภาพคือ เป็นไปตามลำดับ ไม่ซ้ำซ้อน ประหยัดแรงงาน ทรัพยากร และเวลา

(6) **หลักความเข้าใจในวัฒนธรรมของชุมชน** วัฒนธรรมเป็นสิ่งที่ประชาชนยอมรับและนำมาปฏิบัติในชีวิตประจำวันจนกลายเป็นวิถีชีวิตของประชาชนในชุมชน วัฒนธรรมเกิดจากการกระทำหรือผลงานของมนุษย์ ทั้งที่เป็นวัตถุ เช่น เครื่องมือ เครื่องใช้ สิ่งประดิษฐ์ต่าง ๆ และที่ไม่ใช่วัตถุ เช่น ความเชื่อ ค่านิยม อุดมการณ์ ศาสนา ขนบธรรมเนียม ประเพณีต่าง ๆ เป็นต้น วัฒนธรรมบางอย่างอาจจะเป็นภูมิปัญญาของชุมชน คือ เกิดจากชาวบ้านในชุมชนเอง วัฒนธรรมในแต่ละชุมชนอาจจะเหมือนหรือแตกต่างกันได้จากชุมชนอื่นก็ได้ แต่มีลักษณะร่วมกันประการหนึ่งคือ มีความสำคัญต่อการทำกิจกรรมของประชาชนในชุมชน การดำเนินงานพัฒนาชุมชนจะได้รับความร่วมมือจากประชาชนมากน้อยเพียงใด และจะประสบความสำเร็จหรือไม่ขึ้น ปัจจัยที่สำคัญประการหนึ่ง คือ ความเข้าใจในวัฒนธรรมและวิธีการพัฒนาชุมชนที่สอดคล้องกับวัฒนธรรมของแต่ละชุมชนนั่นเอง

(7) **หลักประชาธิปไตยในการดำเนินงาน** ประชาธิปไตยและความคิดของระบอบประชาธิปไตยกับประชาธิปไตยและแนวความคิดของการพัฒนาชุมชน มีความคล้ายคลึงกัน กล่าวคือให้ความสำคัญแก่ประชาชน ให้ประชาชนมีสิทธิ เสรีภาพ เสมอภาค และภราดรภาพ ในการดำรงชีวิตตามที่กฎหมายกำหนดไว้ ดังนั้น หลักการพัฒนาชุมชนประการหนึ่ง คือ

หลักประชาธิปไตยในการดำเนินงาน กล่าวคือ กิจกรรมการพัฒนาชุมชนต้องเป็นของประชาชน โดยประชาชน และเพื่อประชาชนในชุมชน ด้วยความสมัครใจไม่ใช่ถูกบังคับ เมื่อมีความคิดเห็นไม่ตรงกันจะใช้เสียงข้างมากตัดสิน ยอมรับฟังความคิดเห็นซึ่งกันและกัน มีโอกาสที่จะแสดงความคิดเห็นได้เท่าเทียมกัน มีความสำคัญทัดเทียมกัน และได้รับประโยชน์จากการพัฒนาเท่าเทียมกัน เป็นต้น

(8) **หลักการสหพบ** การพัฒนาชุมชนมุ่งที่จะให้ชุมชนเป็นศูนย์กลางของการพัฒนา โดยใช้ประชาชนและทรัพยากรในชุมชนเป็นสำคัญ แต่ขีดความสามารถของประชาชนและชุมชนนั้นมีขีดจำกัด คือ มีขีดความสามารถในระดับหนึ่ง ไม่สามารถระดมมาใช้อีกต่อไป การสนับสนุนช่วยเหลือจากภาครัฐบาลและภาคเอกชนที่อยู่ภายนอกชุมชน จึงเป็นสิ่งที่จำเป็นแต่การสนับสนุนช่วยเหลือนี้ต้องตั้งอยู่บนพื้นฐานของการสนับสนุนส่งเสริมที่เป็นแนวทางไปสู่การช่วยเหลือตนเอง และการพึ่งตนเองได้ของชุมชน ไม่ใช่ต้องพึ่งพารัฐบาลและองค์กรเอกชนตลอดไป ดังนั้น หลักการสหพบจึงเป็นการสมทบกันระหว่างขีดความสามารถทั้งหมด ที่ชุมชนมีอยู่กับการสนับสนุนส่งเสริมของรัฐบาลและองค์กรเอกชนต่าง ๆ อย่างเหมาะสม เพื่อเพิ่มพูนศักยภาพในการพัฒนาของชุมชนต่อไป

(9) **หลักการขยายผล** การพัฒนาชุมชนมีโครงการและกิจกรรมดำเนินงานหลายโครงการและหลายกิจกรรม โครงการและกิจกรรมใดที่ประสบความสำเร็จแล้ว ควรเป็นแบบอย่างให้กับโครงการและกิจกรรมอื่น ๆ ที่มีลักษณะเดียวกัน ทั้งโครงการและกิจกรรมที่ดำเนินการอยู่ในชุมชนเดียวกันและที่ดำเนินการอยู่ในชุมชนอื่นๆ เพราะตัวอย่างของความสำเร็จในการพัฒนาชุมชนจะกระตุ้นให้เกิดความเชื่อมั่นศรัทธา ไม่ทอดลอยในการเข้าร่วมกิจกรรมการพัฒนา และยังเป็นแนวทางในการปรับปรุงวิธีการพัฒนาที่ยังไม่ประสบผลสำเร็จให้เหมาะสมและนำไปสู่ความสำเร็จในที่สุด หลักการขยายผลนี้ควรทำในลักษณะที่เป็นเชิงรุก คือ การประชาสัมพันธ์เผยแพร่ความสำเร็จที่เกิดขึ้นจากการพัฒนาให้ชุมชนอื่นๆ ได้รับรู้ด้วยรูปแบบ และวิธีการต่างๆ ซึ่งนอกจากจะเป็นผลดีต่อชุมชนอื่นๆ แล้ว ยังสร้างความภาคภูมิใจให้กับประชาชนในชุมชนที่ประสบผลสำเร็จในการพัฒนา และนำไปสู่การพัฒนาอื่นๆต่อไปอีกด้วย หลักการขยายผลอีกอย่างหนึ่งคือ การสร้างเครือข่ายชุมชน ซึ่งเป็นการเชื่อมโยงชุมชนต่าง ๆ ไว้ด้วยกัน เพื่อเรียนรู้กระบวนการพัฒนาชุมชนของกันและกัน และสนับสนุนส่งเสริมซึ่งกันและกัน จะทำให้การพัฒนาชุมชนแผ่ขยายออกไปได้อย่างรวดเร็วและมีพลังมากยิ่งขึ้น

(10) **หลักการจัดการชุมชน** คือ คนในชุมชนมีความสามารถในการจัดการตนเอง และชุมชนมีความสามารถในการวางแผนงานและโครงการ สามารถจัดกระบวนการหรือเตรียมการเพื่อดำเนินการตามแผนงานและโครงการได้ มีทักษะในการดำเนินการตามแผนและโครงการ และ

สามารถทำการประเมินผลงานได้ด้วยตนเอง หลักการจัดการชุมชน เป็นหลักการสำคัญที่สนับสนุน ส่งเสริมหลักการพัฒนาชุมชนอื่น ๆ ให้มีประสิทธิภาพยิ่งขึ้นอีกด้วย

สรุปได้ว่า แนวทางการบริหารจัดการทรัพยากรด้านการท่องเที่ยว ควรเกิดจากการมีส่วนร่วมของประชาชนโดยอาศัยองค์กรท้องถิ่นเป็นเป้าหมายหลักในการพัฒนา ต้องประสานกับพื้นที่และการปฏิบัติงานของหน่วยงานในระดับต่างๆ โดยรัฐต้องกระจายอำนาจ และบทบาทในการบริหารจัดการให้แก่องค์กรระดับท้องถิ่นให้มีส่วนร่วมในการดูแล รักษาทรัพยากรในพื้นที่ของตน

แนวคิดการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ

จากกระแสความเจริญทางเศรษฐกิจและด้านเทคโนโลยี การพัฒนาการท่องเที่ยวที่ผ่านมามุ่งเน้นด้านการลงทุนด้านวัตถุ ความทันสมัย ซึ่งต้องใช้งบประมาณจำนวนมากในการก่อสร้าง การปรับปรุงเปลี่ยนแปลงธรรมชาติเพื่อให้เกิดความทันสมัยและสุขสบาย หวังประโยชน์ทางธุรกิจและประโยชน์ที่ตอบแทนไปยังผู้ลงทุนเอง จนเมื่อถึงจุดอิ่มตัวของธุรกิจการท่องเที่ยวจึงพบว่า ธรรมชาติได้ขาดหายไป สิ่งแวดล้อมถูกทำลาย ความเป็นอยู่ของชาวบ้านที่เป็นเจ้าของพื้นที่เดิมแปรเปลี่ยนไป ชาวชนบทต้องเปลี่ยนวิถีชีวิตของตน การแข่งขันด้านธุรกิจการท่องเที่ยวให้ทันสมัย ใช้เทคโนโลยีที่ล้ำสมัยมีมากขึ้น ต้องใช้เงินในการลงทุนมหาศาล จนเกินความสามารถที่นักท่องเที่ยวกลุ่มใหญ่ซึ่งเป็นคนที่มีฐานะทางเศรษฐกิจปานกลางจะท่องเที่ยวได้ ในที่สุดสักวันหนึ่งการพัฒนาการท่องเที่ยวแบบเดิมก็อาจจะพบทางตัน จากผลกระทบหลาย ๆ อย่างที่เกิดจากการพัฒนาการท่องเที่ยวแบบเก่า ทำให้คนเริ่มหันมาสนใจธรรมชาติ ต้องการอนุรักษ์ฟื้นฟูสิ่งแวดล้อม ความเป็นอยู่ และวัฒนธรรมท้องถิ่นมากขึ้น จึงให้เกิดการท่องเที่ยวแบบใหม่ที่เรียกว่า การท่องเที่ยวเชิงนิเวศหรือการท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์ขึ้น

“การท่องเที่ยวเชิงนิเวศ” มาจากคำภาษาอังกฤษ “Ecotourism” เป็นคำผสมกันระหว่าง คำว่า Ecology (นิเวศวิทยา) กับคำว่า Tourism (การท่องเที่ยว) ความหมายของการท่องเที่ยวเชิงนิเวศได้รับการกำหนดขึ้นจากบุคคลหรือกลุ่มบุคคลต่าง ๆ ไว้มากมาย ดังที่ เฮกเตอร์ ซีบาลโลส ลาคูเรน (Hector Ceballos-Lacurain 1990.อ้างถึงใน อภิรมย์ พรหมจรรยา 2544:14.) แห่งสหภาพสากลว่าด้วยการอนุรักษ์ ซึ่งเป็นบุคคลแรกที่ได้ความหมายของการท่องเที่ยวเชิงนิเวศว่า “เป็นการท่องเที่ยวรูปแบบหนึ่งที่เกี่ยวข้องกับการเดินทางไปยังแหล่งธรรมชาติ โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อชื่นชม ศึกษา เรียนรู้ และเพลิดเพลินไปกับทัศนียภาพ พืชพรรณและสัตว์ป่า ตลอดจนลักษณะทางวัฒนธรรมที่ปรากฏในแหล่งธรรมชาติเหล่านั้น” นอกจากนี้เฮกเตอร์ ยังกล่าวอีกว่า การท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์กำลังขยายตัวอย่างกว้างขวางทั่วโลก จึงเป็นรูปแบบหนึ่งของการพัฒนาเชิงนิเวศ (A Mode & Ecodevelopment) ซึ่งนำเสนอวิธีการที่เหมาะสมและได้ผลในการปรับปรุงด้านสังคม

และเศรษฐกิจสำหรับประเทศ นอกจากนี้ ยังเป็นเครื่องมือที่มีประสิทธิภาพสำหรับการอนุรักษ์มรดกทางวัฒนธรรมชาติและวัฒนธรรมโลก ส่วน ความคิดเห็นของ บู (Boo 1990.อ้างถึงใน อภิรมย์ พรหมจรรยา 2544:15.) เกี่ยวกับการวางแผนสำหรับการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ (Planning for Ecotourism) และให้คำนิยามของการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ ว่าเป็นการท่องเที่ยวทางธรรมชาติที่เอื้อประโยชน์ต่อการอนุรักษ์อันเนื่องมาจากการที่มีรายได้สำหรับการดูแลรักษาพื้นที่ การสร้างชุมชนหรือท้องถิ่น และการสร้างจิตสำนึกด้านสิ่งแวดล้อม สมาคมการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ (The Ecotourism Society 1991.อ้างถึงใน อภิรมย์ พรหมจรรยา 2544:15.) เป็นองค์กรเอกชนที่มีบทบาทโดยตรงต่อการศึกษาวางแผน และเผยแพร่ความรู้เกี่ยวกับการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ ได้ให้ความหมายของการท่องเที่ยวเชิงนิเวศว่า “การเดินทางไปเยือนแหล่งธรรมชาติ โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อการเรียนรู้ถึงวัฒนธรรมและประวัติศาสตร์วัฒนธรรมชาติด้วยความระมัดระวัง ไม่ให้เกิดการเปลี่ยนแปลงหรือถูกทำลายคุณค่าของระบบนิเวศ และในขณะเดียวกันก็ช่วยโอกาสทางเศรษฐกิจที่ส่งผลให้การอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติเกิดประโยชน์ต่อประชาชนท้องถิ่น” ต่อมา ราฟ บัคเลย์ (Raff Buckley 1993. อ้างถึงใน อภิรมย์ พรหมจรรยา 2544:15) ผู้อำนวยการสถาบันศูนย์การวิจัยการท่องเที่ยวเชิงนิเวศนานาชาติ มหาวิทยาลัยกรีฟฟิท ประเทศออสเตรเลีย กล่าวว่า การท่องเที่ยวเชิงนิเวศ คือ การท่องเที่ยวที่ถูกรจัดการดูแลอย่างยั่งยืน ด้วยรูปแบบและการบริหารที่ถูกต้องโดยอยู่บนพื้นฐานของธรรมชาติ (Nature-based) มีการศึกษาเรียนรู้ด้านวัฒนธรรมและสิ่งแวดล้อมที่เอื้อประโยชน์ต่อการอนุรักษ์และสร้างความพอใจแก่นักท่องเที่ยว นอกจากนี้ The Commonwealth Department of Tourism ประเทศออสเตรเลีย โดย บلامي (Blamey 1995 อ้างถึงใน อภิรมย์ พรหมจรรยา 2544:15) ได้นิยามการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ ไว้ว่า “การท่องเที่ยวเชิงนิเวศ คือ การท่องเที่ยวธรรมชาติที่ครอบคลุมถึงสาระด้านการศึกษา การเข้าใจวัฒนธรรมสิ่งแวดล้อม และมีการจัดการเพื่อรักษาระบบนิเวศให้ยั่งยืน คำว่า ธรรมชาติสิ่งแวดล้อมยังครอบคลุมถึงขนบธรรมเนียมประเพณีท้องถิ่นด้วย ส่วนคำว่า การรักษาระบบนิเวศให้ยั่งยืนนั้น หมายถึง การป็นผลประโยชน์ต่าง ๆ กลับสู่ชุมชนท้องถิ่นและการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติ

สำหรับการท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย (2538) ได้ให้คำจำกัดความการท่องเที่ยวเชิงนิเวศว่า “เป็นการเดินทางไปยังสถานที่ท่องเที่ยวแห่งใดแห่งหนึ่ง โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อการศึกษารื่นรมย์และเพลิดเพลินไปกับทัศนียภาพ สภาพธรรมชาติ สภาพสังคม วัฒนธรรม วิถีชีวิตของคนในท้องถิ่น บนพื้นฐานของความรู้และความรับผิดชอบต่อระบบนิเวศ จากคำนิยามนี้ การท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์จึงมีองค์ประกอบที่สำคัญ 4 ประการด้วยกันคือ

- (1) การท่องเที่ยวธรรมชาติ
- (2) การศึกษาและเข้าใจธรรมชาติสิ่งแวดล้อม

(3) การไม่ทำลายสิ่งแวดล้อมหรือการอนุรักษ์ระบบนิเวศ

(4) การมีส่วนร่วมของชุมชนท้องถิ่น

ส่วนการท่องเที่ยวธรรมชาติ หมายถึง การที่นักท่องเที่ยวมีโอกาสชื่นชมสถานที่ธรรมชาติ เช่น การเดินป่า การชมนกหรือสัตว์ป่า การเที่ยวชมน้ำตก การเที่ยวชมทะเล หรือ แม้แต่การชมวัฒนธรรมท้องถิ่น เช่น วัฒนธรรมชาวเล เป็นต้น การศึกษาและเข้าใจธรรมชาติ สิ่งแวดล้อม หมายถึง การที่นักท่องเที่ยวสามารถเรียนรู้ถึงรายละเอียดของทรัพยากรธรรมชาติหรือ ลักษณะของระบบนิเวศ ประเด็นด้านการศึกษา สามารถแบ่งได้ออกเป็นหลายระดับขึ้นอยู่กับ ความต้องการของนักท่องเที่ยว เช่น ตั้งแต่การชมเพื่อความเพลิดเพลินจนถึงการศึกษาใน รายละเอียด นักท่องเที่ยวสามารถศึกษาเรียนรู้ธรรมชาติได้ด้วยวิธีง่าย ๆ เช่น ในระดับต้น นักท่องเที่ยวสามารถดูพฤติกรรมของสัตว์ป่า ฟังเสียงธรรมชาติ กล่าวคือ นักท่องเที่ยวสามารถ เข้าไปสัมผัสกับสภาพแวดล้อมของธรรมชาติด้วยตนเอง ระดับที่สูงขึ้น นักท่องเที่ยวอาจเรียนรู้ ข้อมูลจากการสอบถามจากมัคคุเทศก์ การบรรยาย หรือการค้นคว้าเอกสาร และนักท่องเที่ยวอาจ เรียนรู้เกี่ยวกับธรรมชาติด้วยการใช้เวลาในสถานที่แห่งนั้นนานขึ้น เพื่อศึกษาค้นคว้า แม้กระทั่ง การทำวิจัย สำหรับองค์ประกอบที่เกี่ยวกับ การไม่ทำลายสภาพแวดล้อมหรืออนุรักษ์ระบบนิเวศ หมายถึง การที่กิจกรรมการท่องเที่ยวจะต้องไม่ไปทำลายสภาพแวดล้อม หรือสร้างมลพิษใน ระดับที่เกินความสามารถที่ธรรมชาติจะรองรับได้ เช่น การก่อสร้างอาคารถาวรที่อาจทำลาย ทัศนียภาพ ปริมาณขยะมูลฝอยที่ไม่มีการจัดเก็บให้เรียบร้อย หรือแม้กระทั่งความแออัดจาก จำนวนนักท่องเที่ยวที่อาจส่งผลกระทบต่อสภาพแวดล้อม เป็นต้น สิ่งต่าง ๆ เหล่านี้จำเป็นต้องมี การควบคุมเพื่อมิให้เป็นการทำลายแหล่งท่องเที่ยว มิฉะนั้น จะนำมาซึ่งความสูญเสียต่อ ทรัพยากรธรรมชาติ ระบบนิเวศ และในที่สุดก็จะทำให้ธุรกิจการท่องเที่ยวเองต้องประสบความ กับความเสื่อมโทรม นอกจากนั้น ควรจะมีวิธีที่จะนำรายได้บางส่วนจากการท่องเที่ยวมาใช้ในการ อนุรักษ์ เช่น รายได้จากการเก็บค่าเข้าชมหรือรายได้จากการเก็บภาษีท่องเที่ยว องค์ประกอบสุดท้าย คือ การมีส่วนร่วมของชุมชนท้องถิ่น ซึ่งประเด็นนี้มีความสำคัญอย่างยิ่งต่อการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ และเป็นเรื่องที่ประเทศไทยยังไม่ได้ให้ความสำคัญมากเท่าที่ควรการมีส่วนร่วมของชุมชนท้องถิ่นมี ความสำคัญต่อการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ 3 ประเด็นด้วยกันคือ (1) เนื่องจากความยากจนในชนบทเป็น ประเด็นที่ทำให้ประชาชนท้องถิ่นต้องอาศัยพึ่งพาทรัพยากรธรรมชาติเพื่อดำรงชีพ เช่น การ บุกรุกพื้นที่ป่าชายเลนเพื่อทำมาหากิน หรือการลักลอบจับสัตว์ป่าอนุรักษ์หรือนำมาขายเพื่อเป็น รายได้เสริม เมื่อเป็นเช่นนี้ หากการท่องเที่ยวเชิงนิเวศสามารถสร้างงานให้ประชาชนท้องถิ่นได้ ก็จะช่วยให้ประชาชนมีรายได้เพิ่มขึ้นและจะช่วยลดความจำเป็นที่ต้องลดทรัพยากรธรรมชาติเพื่อ การดำรงชีพ (2) การให้ประชาชนในท้องถิ่นมีส่วนร่วม นอกจากจะเป็นการกระจายรายได้

สู่ท้องถิ่นแล้วยังเป็นการแสดงให้เห็นว่า การท่องเที่ยวเชิงนิเวศมิได้มองว่า ทรัพยากรธรรมชาติ นั้นเป็นสมบัติของนักธุรกิจที่ประกอบกิจการท่องเที่ยวที่จะเข้าไปแสวงหาประโยชน์แต่เพียงฝ่ายเดียว การปันผลประโยชน์ส่วนหนึ่งกลับสู่ท้องถิ่นด้วยการจ้างงาน ยังเป็นการแสดงให้เห็นว่า ประชาชนท้องถิ่นก็ยังสามารถได้ประโยชน์จากทรัพยากรธรรมชาติเหล่านั้น (3) การเปิดโอกาสให้ ประชาชนท้องถิ่นมีงานทำในกิจกรรมการท่องเที่ยว จะเป็นการช่วยสนับสนุนให้เกิดการอนุรักษ์ ขนบธรรมเนียมประเพณีพื้นบ้านไปในตัว เช่น การแสดงพื้นบ้านหรือการขายสินค้าหัตถกรรม พื้นบ้านเพื่อเป็นรายได้เสริม ซึ่งเป็นการอนุรักษ์งานฝีมือท้องถิ่น

ดังนั้น การท่องเที่ยวเชิงนิเวศมิได้หมายความว่า การท่องเที่ยวธรรมชาติเท่านั้น แต่ยังมี สาระเกี่ยวโยงกับการอนุรักษ์ การศึกษาและการมีส่วนร่วมของชุมชนท้องถิ่นด้วย การท่องเที่ยวเชิง นิเวศจัดได้ว่า เป็นรูปแบบหนึ่งของการพัฒนาที่ยั่งยืน ที่ไม่เพียงแต่จะส่งผลให้กับอุตสาหกรรม การท่องเที่ยวอย่างเดียว แต่ยังคงครอบคลุมถึงการแบ่งปันผลประโยชน์จากธุรกิจท่องเที่ยวมาใช้ในการ อนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม เพื่อให้ธุรกิจท่องเที่ยวสามารถพัฒนาไปอย่างยั่งยืน พร้อมกันนั้นยังประเด็นด้านการศึกษา การปลูกฝังจิตสำนึกให้ประชาชนในเรื่องระบบนิเวศ และ ที่สำคัญคือการมีส่วนร่วมของชุมชนท้องถิ่นทั้งในรูปของการสร้างงาน หรือการอนุรักษ์ไว้ซึ่ง ขนบธรรมเนียมประเพณีพื้นบ้าน การท่องเที่ยวเชิงนิเวศ เกิดขึ้นเนื่องจาก การพัฒนาการ ท่องเที่ยวที่ก่อให้เกิดผลกระทบต่อสิ่งแวดล้อม สังคม วัฒนธรรม ดังที่กล่าวมาข้างต้น จึงได้ เกิดแนวคิดการพัฒนาที่ยั่งยืน โดยการท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย ซึ่งถือว่าเป็นหน่วยงาน รับผิดชอบโดยตรงได้ผลักดันให้มีการศึกษาวิจัย เรื่องการท่องเที่ยวเชิงนิเวศในภาค ตะวันออกเฉียงเหนือและภาคเหนือ (ในช่วงปี พ.ศ. 2530 – 2533) ซึ่งผลการวิจัยในช่วงนั้นยัง ไม่มีความสมบูรณ์ครบถ้วนในองค์ประกอบจึงมีการศึกษาเพิ่มเติม อย่่างไรก็ตาม การวิจัยทั้ง 2 พื้นที่ ถือว่าเป็นการริเริ่มแนวความคิดเรื่องการท่องเที่ยวเชิงนิเวศให้เกิดขึ้นในประเทศไทย ปี พ.ศ. 2538 – 2539 การท่องเที่ยวแห่งประเทศไทยได้ผลักดันให้เกิดนโยบายและแนวทางการ พัฒนาการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ โดยนโยบายดังกล่าวได้กำหนดทิศทางการดำเนินเรื่องการท่องเที่ยว เชิงนิเวศในทุกองค์ประกอบที่เกี่ยวข้อง เช่น การพัฒนาพื้นที่ท่องเที่ยว การพัฒนาบุคลากร การ จัดบริการนำเที่ยว เป็นต้น และในปี พ.ศ. 2539 – 2540 การท่องเที่ยวแห่งประเทศไทยจึงได้ กำหนดนโยบายการท่องเที่ยวเชิงนิเวศระดับชาติ ซึ่งนโยบายนี้ต้องได้รับความเห็นชอบจาก ทุกหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง ดังนั้น วิธีการดำเนินแผนและนโยบาย จึงได้มุ่งเน้นและให้ความสำคัญ ในเรื่องกระบวนการแต่ละขั้นตอนผ่านการประชุมร่วมกันระหว่างหน่วยงาน ผลที่ได้จาก การประชุมหารือจึงนำมากำหนดเป็น นโยบายการท่องเที่ยวเชิงนิเวศแห่งชาติ คือ

1) ส่งเสริมและพัฒนาทรัพยากรท่องเที่ยวทั้งด้านธรรมชาติแหล่งประวัติศาสตร์ โบราณคดีและวัฒนธรรม โดยมุ่งเน้นให้เกิดคุณภาพมีระบบการสื่อความหมายที่ดี และคำนึงถึงขีดความสามารถในการรับนักท่องเที่ยว

2) ประสานงานให้เกิดความร่วมมือระหว่างฝ่ายที่เกี่ยวข้อง มุ่งเน้นที่การสร้างควมรับผิดชอบต่อระบบนิเวศ โดยต้องเป็นการท่องเที่ยวที่ไม่ทำลายหรือก่อให้เกิดความเสื่อมโทรม

3) สร้างจิตสำนึกด้านการท่องเที่ยวที่มุ่งให้เกิดวิถีทางแห่งการอนุรักษ์ และคืนประโยชน์สู่ระบบนิเวศ

4) ดำเนินการให้มีการวางแผนและปรับปรุงพัฒนากฎระเบียบองค์การ การจัดการด้านพัฒนาให้มีประสิทธิภาพ เกิดการประสานเกื้อหนุนซึ่งกันและกันระหว่างภาครัฐ ภาคเอกชน และประชาชนท้องถิ่น

5) การสนับสนุนให้ชุมชนท้องถิ่นมีส่วนร่วมและได้รับประโยชน์จากการท่องเที่ยวทั้งทางตรงและทางอ้อม

การท่องเที่ยวเชิงนิเวศ จำเป็นต้องมีการกำหนดแนวทางที่ชัดเจน คือ

(1) แนวทางการจัดพื้นที่ท่องเที่ยวและรักษาคุณภาพสิ่งแวดล้อม โดยพิจารณาการจัดแบ่งเขตภายในแหล่งท่องเที่ยวเพื่อแยกกิจกรรมระหว่างเขตท่องเที่ยวและเขตอนุรักษ์ตามแผนการจัดการที่จัดขึ้น ใช้มาตรการจำกัดนักท่องเที่ยวในแหล่งท่องเที่ยวที่อาจเสี่ยงต่อการเสื่อมโทรมได้ง่ายให้เข้มงวดและจริงจัง พร้อมทั้งกำหนดบทบาทของการท่องเที่ยวแห่งประเทศไทยให้ชัดเจนในการส่งเสริมการท่องเที่ยวในเขตอนุรักษ์ ซึ่งมีข้อจำกัดและวินัยของนักท่องเที่ยว

(2) แนวทางการสื่อความหมายและบริการให้ความรู้ การจัดทำสื่อประกอบการท่องเที่ยวทั้งในแง่ธรรมชาติและวัฒนธรรมประวัติศาสตร์ มีการสนับสนุนงบประมาณการจัดทำสื่อให้หน่วยงานที่เกี่ยวข้องและส่งเสริมบุคลากรท้องถิ่นที่มีความรู้ให้เป็นมัคคุเทศก์เฉพาะทางที่มีคุณภาพ และถูกกฎหมาย พร้อมทั้งพัฒนาหลักสูตรมัคคุเทศก์ให้ทันกับทิศทางการพัฒนา

(3) แนวทางส่งเสริมให้ประชาชนท้องถิ่นมีส่วนร่วมและได้รับประโยชน์ โดยให้หน่วยงานที่เกี่ยวข้องดำเนินการให้การศึกษาและเผยแพร่ความรู้ความเข้าใจในเรื่องการท่องเที่ยวเชิงนิเวศในสื่อต่างๆ ทั้งในระบบและนอกระบบแก่เยาวชนหรือผู้นำท้องถิ่น ส่งเสริมให้นักธุรกิจท่องเที่ยวในท้องถิ่นรวมตัวกันเป็นชมรม องค์กรหรือสหกรณ์ เพื่อร่วมกำหนดทิศทางการพัฒนาอนุรักษ์และเพื่อความเข้มแข็งมีอำนาจต่อรองทางการตลาด อันทำให้ธุรกิจของท้องถิ่นสามารถดำรงอยู่ได้ในธุรกิจ โดยองค์กรพัฒนาเอกชนและนักวิชาการได้เข้ามามีส่วนร่วมเป็นที่ปรึกษาแนะนำการจัดการ ซึ่งในการดำเนินการใดๆ ควรพิจารณาถึงทรัพยากรท้องถิ่นเป็นอันดับแรก ไม่ว่าจะเป็นบุคลากร วัตถุศิลป ภูมิปัญญาท้องถิ่นและเอกลักษณ์ของท้องถิ่นนั้น ๆ

(4) **แนวทางป้องกันผลกระทบทางวัฒนธรรม** คือ กำหนดมาตรการให้นักท่องเที่ยวและผู้ประกอบการคำนึงถึงผลกระทบทางวัฒนธรรม เช่น ไม่สร้างความแปลกแยกทางวัฒนธรรม แต่ควรปฏิบัติตนให้สอดคล้องกับวัฒนธรรมท้องถิ่น การเปลี่ยนแปลงใด ๆ ควรคำนึงถึงผลกระทบต่อวิถีชีวิตและวัฒนธรรมท้องถิ่น โดยอยู่บนพื้นฐานทางการศึกษาและให้ความเคารพต่อวัฒนธรรมภูมิปัญญาท้องถิ่น ในการนำเสนอวัฒนธรรมดั้งเดิมให้นักท่องเที่ยวชมควรคำนึงถึงความถูกต้องทางวิชาการ ความเห็นชอบของชุมชนท้องถิ่น พิธีกรรมต่าง ๆ ไม่ควรเปลี่ยนแปลงวัฒนธรรมหรือพิธีกรรม เพราะเพียงคำนึงถึงทิศทางการตลาดหรือเอาใจนักท่องเที่ยวอย่างเดียว

(5) **แนวทางการตลาด** โดยส่งเสริมให้มีการท่องเที่ยวเชิงนิเวศในหมู่เยาวชนและนักท่องเที่ยวชาวไทยและชาวต่างประเทศ ทั้งนี้ต้องกำหนดมาตรฐานการจ้ดนำเที่ยวในรูปแบบการท่องเที่ยวเชิงนิเวศให้ชัดเจน โดยเน้นที่คุณภาพของนักท่องเที่ยวมากกว่าปริมาณ ให้ผู้ประกอบการธุรกิจการท่องเที่ยวเข้ามามีส่วนร่วมในการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ ส่งเสริมสนับสนุนและอำนวยความสะดวกในการจัดประชุมนานาชาติที่เกี่ยวข้องกับการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ พร้อมทั้งเผยแพร่ประชาสัมพันธ์ ผลิตภัณฑ์อุปกรณ์โสตทัศนูปกรณ์ที่เกี่ยวข้องกับการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ

(6) **แนวทางอื่นๆ** เช่น การพิจารณาถึงผลดี ผลเสีย ข้อจำกัด การจัดที่พักแบบค้างคืนร่วมกับชาวบ้านและเผยแพร่ความรู้ด้านการท่องเที่ยวเชิงนิเวศที่ชัดเจนเข้าใจง่าย ครอบคลุมให้กว้างขวาง

วิวัฒนาการของการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ มาจากการพัฒนาการท่องเที่ยว จนกลายเป็นอุตสาหกรรมที่มีขนาดใหญ่ที่สุดของโลก การท่องเที่ยวเป็นช่องทางการสร้างรายได้และการหมุนเวียนของเงินตราระหว่างประเทศและมีความสำคัญต่อการขยายตัวทางเศรษฐกิจของประเทศกำลังพัฒนาเป็นอย่างยิ่ง (Hall 1994 :1-3.อ้างถึงใน ยศ สันตสมบัติ 2544:4) ในขณะเดียวกันเริ่มเป็นที่ยอมรับกันอย่างกว้างขวางว่าการท่องเที่ยวเป็นปัจจัยสำคัญที่สร้างผลกระทบทางสังคม วัฒนธรรมและสภาพแวดล้อมให้กับท้องถิ่นที่เป็นแหล่งท่องเที่ยวอย่างมากแต่ กระบวนการที่อยู่เบื้องหลังการกำหนดนโยบายและการวางแผนการท่องเที่ยวในระดับต่าง ๆ มักถูกมองข้ามหรือลดความสำคัญลงมาโดยตลอด โคลิน ฮอล (Hall 1994 : 8-19. อ้างถึงใน ยศ สันตสมบัติ 2544 : 4) นักวิชาการออสเตรเลียผู้เชี่ยวชาญการศึกษาปัญหาการท่องเที่ยวถึงกับตั้งข้อสังเกตว่า งานวิจัยเกี่ยวกับการท่องเที่ยวมักมองข้ามประเด็นปัญหาพื้นฐานทางการเมืองเช่น ใครหรือกลุ่มใดเป็นผู้ได้รับผลประโยชน์แท้จริงจากการท่องเที่ยว และกลุ่มผลประโยชน์เหล่านี้มีบทบาทและอิทธิพลเพียงใดต่อการกำหนดนโยบายและวางแผนการท่องเที่ยวในระดับภูมิภาคและระดับประเทศ ฮอล เสนอว่า นโยบายและแผนการท่องเที่ยวมักถูกกำหนดโดยรัฐบาลหรือหน่วยงานของรัฐ ซึ่งตอบสนองความคิดเห็นและความต้องการของกลุ่มผลประโยชน์ระดับสูง แต่ในขณะเดียวกัน

กลับไม่เคยให้ความสนใจกับปัญหาผลกระทบและความต้องการของชุมชนท้องถิ่นซึ่งเป็นฝ่ายถูก
 เทียบเสมอ การที่นโยบายและแผนการท่องเที่ยวถูกกำหนดโดยหน่วยงานของรัฐและตัวแทน
 ของกลุ่มผลประโยชน์ เช่น กลุ่มธุรกิจโรงแรม กลุ่มธุรกิจนำเที่ยวทั้งในระดับนานาชาติ
 ระดับประเทศและระดับท้องถิ่น ทำให้ผลประโยชน์หรือรายได้ส่วนใหญ่จากการท่องเที่ยวตกอยู่
 ในมือบรรษัทข้ามชาติหรือธุรกิจขนาดใหญ่ เช่น เครือข่ายของโรงแรมและบริษัทนำเที่ยว โดยที่
 ผลประโยชน์เหล่านี้ลงไปสู่ชุมชนท้องถิ่น ซึ่งเป็นผู้ได้รับผลกระทบโดยตรงจากการท่องเที่ยวน้อย
 มาก อุตสาหกรรมการท่องเที่ยวจึงมิได้มีนัยสำคัญต่อการพัฒนาท้องถิ่นดังที่มักถูกนำมาเป็น
 ประเด็นอวดอ้าง (Pleumarom 1994:142-143 อ้างถึงใน ยศ สันตสมบัติ 2544:4) หากแต่เป็นเพียง
 การดึงดูดให้ชุมชนท้องถิ่นเข้าเป็นส่วนหนึ่งของระบบตลาดโลกและ การครอบงำของธุรกิจขนาด
 ใหญ่จากประเทศมหาอำนาจ ซึ่งเป็นผู้ได้รับผลประโยชน์จากการท่องเที่ยวอย่างแท้จริง ส่วน
 ประเทศโลกที่สาม โดยเฉพาะอย่างยิ่งในแถบเอเชียแปซิฟิก ได้ถูกชักนำให้เข้าไปเป็นส่วนหนึ่งของ
 เส้นทางการท่องเที่ยวสำคัญของโลก ชายหาดขาวสะอาด แนวปะการังสวยใส และผืนเกาะสงบ
 กลางทะเล ถูกแปรสภาพให้กลายเป็นโรงแรมและรีสอร์ทหรูหรา กู้ยืมเงินลงทุนของบรรษัท
 ข้ามชาติ ในขณะเดียวกัน ผืนป่าเขียวขจีและภูสูงเสียดฟ้า การผจญภัยในถ้ำลึกท่ามกลางสมทุม
 พุ่มไม้ในป่าทึบและการล่องแพในสายน้ำเย็นใส ก็ได้กลายมาเป็นจุดขายของการบุกเบิกธุรกิจ
 ทัวร์ป่าเพื่อชักนำนักท่องเที่ยวให้เข้ามาชื่นชมกับความงามของผืนป่าพันธุ์ไม้ ถ้ำ นกและ
 สรรพสัตว์ รวมทั้งการนำเสนอโอกาสของการพบเห็นกลุ่มชนที่มีวิถีชีวิต การแต่งกายและ
 วัฒนธรรมประเพณีที่มีความแปลกพิสดาร (Exotic) และหาชมได้ยาก

ทัวร์ป่าได้กลายมาเป็นจุดขายสำคัญประการหนึ่งของการท่องเที่ยวในเขตภาคเหนือ
 ตอนบนของประเทศไทย โดยเฉพาะอย่างยิ่งในจังหวัดเชียงใหม่ เชียงราย และแม่ฮ่องสอน
 ความคาดหวังในด้านการกระจายรายได้ อันเกิดจากวิถีคิดที่เน้นการพึ่งระบบเศรษฐกิจจากภายนอก
 ทำให้ทัวร์ป่ากลายเป็นธุรกิจที่ได้รับการสนับสนุนอย่างแข็งขันจากหน่วยงานของรัฐทั้งจาก
 ส่วนกลางและระดับท้องถิ่น หากแต่ในความเป็นจริงแล้วงานวิจัยหลายชิ้น (ปฐคดีและคณะ 2535 :
 14 ; ประเสริฐและอิฐศักดิ์ 2534 : 26) ได้แสดงให้เห็นอย่างชัดเจนว่า รายได้จากการท่องเที่ยว
 ในรูปของทัวร์ป่า ก็มีลักษณะเช่นเดียวกับการท่องเที่ยวแบบอื่น ๆ นั่นคือการกระจายผลประโยชน์
 ไม่ได้เป็นไปอย่างทั่วถึง หรือตกถึงมือประชาชนยากจนโดยทั่วไป ในทางตรงกันข้ามรายได้ส่วน
 ใหญ่ตกอยู่กับผู้ประกอบการ เช่น บริษัทนำเที่ยวและมัคคุเทศก์ ตลอดจนผู้นำชุมชนจำนวนน้อย
 ที่สามารถฉกฉวยโอกาสหาผลประโยชน์ส่วนตนได้ ในขณะที่ชาวบ้านในท้องถิ่นกลับได้รับ
 ค่าตอบแทนเฉลี่ยเพียงคนละ 20-30 บาทต่อวันเท่านั้น แต่ต้องแบกรับผลกระทบทางเศรษฐกิจที่
 เกิดจากการท่องเที่ยวซึ่งส่งผลให้สินค้าเครื่องอุปโภคบริโภคและอาหารมีราคาแพงขึ้นอย่างต่อเนื่อง

การกระจุกตัวของผลประโยชน์ในแวดวงของคนเพียงน้อยนิกยังก่อให้เกิดความบาดหมางและความขัดแย้งและส่งผลให้ความสัมพันธ์ทางสังคม เช่น การนับถือผู้อาวุโสและระบบเครือญาติเริ่มคลอนแคลน อันเป็นจุดเริ่มต้นของการเสื่อมถอยของระบบความเชื่อและวัฒนธรรมประเพณีของชุมชน การเข้ามาของนักท่องเที่ยวเป็นจำนวนมากยังได้ก่อให้เกิดผลกระทบทางด้านสังคม วัฒนธรรมในรูปแบบต่าง ๆ โดยเฉพาะอย่างยิ่งการเปลี่ยนแปลงในวิถีคิดเกี่ยวกับเงินตราและการบริโภค ซึ่งส่งผลให้เกิดการเปลี่ยนแปลงวิถีการหารายได้ของชาวบ้านในหลาย ๆ พื้นที่ เช่นการปล่อยยี่หิ้ง ๆ กลายมาเป็นขอกทานเพื่อขอเศษสตางค์และขนมจากนักท่องเที่ยว ซึ่งส่งผลให้ศักดิ์ศรีและเกียรติภูมิของความเป็นมนุษย์ถูกลดทอนคุณค่าลงไป

นโยบายของรัฐที่ชักนำให้กลุ่มชาติพันธุ์บนที่สูงหันมาให้ความสำคัญกับการปลูกพืชพาณิชย์ในระบบเกษตรแผนใหม่แทนระบบการผลิตแบบเดิม ยังส่งผลให้เกิดปัญหาการกีดกันที่ยั่งยืน การสูญเสียที่ดินทำกินและความจำเป็นในการใช้เงินสดเพิ่มขึ้นอย่างรวดเร็ว ปัญหาต่าง ๆ เหล่านี้เป็นแรงผลักดันให้ชุมชนท้องถิ่นละทิ้งวิถีการผลิตเดิม และหันมายึดอาชีพรับจ้างและให้การบริการนักท่องเที่ยวเพิ่มขึ้น การเปลี่ยนแปลงในวิถีการหารายได้ทำให้เกิดความไม่สมดุลในระบบการจัดการแรงงานทั้งในระดับครอบครัวและชุมชน ส่งผลให้ระบบการแลกเปลี่ยนแรงงานถูกแทนที่ด้วยการว่าจ้างและระบบความสัมพันธ์เชิงพันธะสัญญาเพิ่มขึ้นอย่างรวดเร็ว การแพร่ระบาดของลัทธิบริโภคนิยมยังส่งผลให้สำนึกของความเป็นชุมชนถูกแทนที่ด้วยการลอกเลียนวิถีชีวิต การแต่งกายและการบริโภคตามอย่างนักท่องเที่ยวและสังคมภายนอก ส่งผลให้ชุมชนพึ่งพาตัวเองไม่ได้อีกต่อไป ในหลาย ๆ พื้นที่การเข้ามาของทัวร์ป่ายังเป็นปัจจัยหนุนเสริมให้เกิดการแพร่ระบาดของปัญหายาเสพติดและปัญหาโสเภณีเพิ่มขึ้นอย่างรวดเร็ว การตอบสนองความต้องการของนักท่องเที่ยวในทุกรูปแบบยังทำให้การท่องเที่ยวแบบทัวร์ป่ากลายมาเป็นการจวบจ้วงต่อวัฒนธรรมประเพณีของชุมชนท้องถิ่น เช่น การที่นักท่องเที่ยวไม่ให้ความสำคัญกับกฎเกณฑ์และจารีตประเพณีของท้องถิ่น เช่น การล่วงเกินหมอผี การแต่งกายในลักษณะที่ไม่เหมาะสม การมีพฤติกรรมทางเพศที่ผิดกาลเทศะ รวมไปถึงจนถึงการที่บริษัทนำเที่ยวขอให้ชาวบ้านประกอบพิธีกรรมหรือการละเล่นบางอย่างให้นักท่องเที่ยวชม ซึ่งส่งผลให้วัฒนธรรมประเพณีเหล่านั้นถูกบิดเบือนหรือสูญเสียคุณค่า และความหมายดั้งเดิมลงไป ความนิยมในการท่องเที่ยวแบบทัวร์ป่ายังส่งผลกระทบต่อสำคัญต่อธรรมชาติแวดล้อม เช่น การตัดไม้เป็นฟืนเพื่อบริการนักท่องเที่ยว การตัดไม้ไผ่เพื่อต่อแพในการล่องลำน้ำ การทำลายป่าไม้อันเนื่องมาจากการเลี้ยงช้าง การเพิ่มขึ้นของขยะมูลฝอยและปัญหาการบุกรุกเบิกพื้นที่ป่าเพิ่มขึ้น เป็นต้น

สำนักวิทยบริการและเทคโนโลยีสารสนเทศ
มหาวิทยาลัยราชภัฏธงขง

งานทางวิชาการที่ศึกษาผลกระทบของทัวร์ป่าในเขตภาคเหนือของไทย ต่างได้
วิพากษ์วิจารณ์บทบาทของทัวร์ป่าที่มีต่อการเปลี่ยนแปลงหรือความเสื่อมโทรมของวัฒนธรรม
ประเพณีท้องถิ่นอย่างรุนแรง (ยศ สันตสมบัติ 2544:6) ยังให้ความสำคัญกับบทบาทของทัวร์ป่าต่อ
การกระจายผลประโยชน์ทางเศรษฐกิจในชุมชน หากแต่ประเด็นที่ได้รับความสนใจค่อนข้างน้อย
หรือแทบไม่มีเลยคือประเด็นในเรื่องของบทบาทและการมีส่วนร่วมของชุมชนท้องถิ่นต่อการ
วางแผนและการจัดการท่องเที่ยว ซึ่งต่างก็เป็นที่ยอมรับกันว่ามีผลกระทบต่อสภาพแวดล้อม
เศรษฐกิจและสังคมของชุมชนท้องถิ่นเองมากที่สุด ปัญหาการมีส่วนร่วมของชุมชนท้องถิ่นในการ
จัดการท่องเที่ยวทำให้การศึกษาวิจัยในช่วงหลังเริ่มให้ความสำคัญกับการท่องเที่ยวในมุมมองของ
ชุมชนเป็นสำคัญ ยศ สันตสมบัติ (2544: 6) ได้กล่าวถึงการวางแผนและการจัดการท่องเที่ยวโดย
มีชุมชนเป็นศูนย์กลาง (community - oriented tourism) ตามความหมายของ McIntosh and
Goeldner ซึ่งให้ความสำคัญกับอำนาจของชุมชน ในการควบคุมจัดการและจัดสรรผลประโยชน์
จากการท่องเที่ยวเน้นการใช้มุมมองเชิงนิเวศในการวางแผนการท่องเที่ยว โดยให้ความสำคัญกับ
อำนาจชุมชนในการวางแผนการท่องเที่ยวในฐานะเป็นส่วนหนึ่งของกระบวนการพัฒนาท้องถิ่น
ความแตกต่างสำคัญระหว่างการมองนักท่องเที่ยวจากแง่มุมของรัฐและภาคธุรกิจเอกชน กับการ
มองการท่องเที่ยวจากมุมมองของชุมชนอยู่ตรงที่ว่า มุมมองด้านแรกเป็นการมองแบบการสั่งการ
จากบนลงล่างและเน้นความพึงพอใจของนักท่องเที่ยวและเม็ดเงินจากรายได้เป็นสำคัญ ในขณะที่
มุมมองแบบหลังเน้นการวางแผนจากเบื้องล่างสู่บน โดยเน้นให้การท่องเที่ยวตอบสนองความพึง
พอใจทั้งของนักท่องเที่ยวและชุมชนท้องถิ่น อีกทั้งยังให้ความสำคัญกับกระบวนการมีส่วนร่วม
ของชุมชนท้องถิ่น ทั้งในระดับการวางแผน การบริหารจัดการและการแบ่งปันผลประโยชน์จาก
การท่องเที่ยวอย่างยุติธรรม

นักวิชาการบางท่านถึงกับเสนอว่า “ชุมชนเป็นแหล่งท่องเที่ยวสำคัญสำหรับนักเดินทาง
ดังนั้นชุมชนจำเป็นต้องมีบทบาทสำคัญในการจัดการและการพัฒนาการท่องเที่ยวเพื่อให้กิจกรรม
ต่าง ๆ มีส่วนตอบสนองความต้องการของชุมชนอย่างแท้จริง” การจัดการท่องเที่ยวโดยชุมชน จึง
เป็นการเปิดโอกาสให้องค์กรชุมชนได้เข้ามามีบทบาทสำคัญในการวางแผนการท่องเที่ยวและสร้าง
ให้เกิดกระบวนการเรียนรู้เกี่ยวกับการวางแผนงาน การบริหารจัดการทรัพยากร และกระจาย
อำนาจการตัดสินใจโดยเน้นความสำคัญของการจัดการธรรมชาติ บทบาทและการมีส่วนร่วมของ
ชุมชนท้องถิ่นในการจัดการท่องเที่ยวและสภาพแวดล้อมธรรมชาติทำให้แนวคิดเรื่อง
“การท่องเที่ยวเชิงนิเวศ” (ecotourism) เริ่มเป็นที่น่าสนใจอย่างจริงจังเพิ่มขึ้นเป็นลำดับ

ยิ่งไปกว่านั้นการท่องเที่ยวเชิงนิเวศได้กลายมาเป็นธุรกิจที่เจริญเติบโตรวดเร็วที่สุดใน
แวดวงของอุตสาหกรรมการท่องเที่ยว ในการจัดสัมมนาระดับนานาชาติเรื่อง “การท่องเที่ยว

จ.พ
๓๓๘.๔๙๙
๒๓๙๕
๒๕๔๙

139565

17 พ.ค. 2550

เชิงนิเวศเพื่อการอนุรักษ์ป่าและการพัฒนาชุมชน” ที่จัดขึ้น ณ จังหวัดเชียงใหม่ เดือนมกราคม พ.ศ.2540 การท่องเที่ยวเชิงนิเวศได้รับการนิยามความหมายว่าเป็น “การท่องเที่ยวไปยังแหล่งธรรมชาติ โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อเรียนรู้ทำความเข้าใจกับการพัฒนาทางวัฒนธรรมและสภาพแวดล้อมด้วยความระมัดระวังไม่ให้เกิดความเสียหายต่อระบบนิเวศและในขณะเดียวกันก็ช่วยสร้างโอกาสทางเศรษฐกิจ เพื่อให้ชาวบ้านในท้องถิ่นได้รับประโยชน์โดยตรงจากการอนุรักษ์ธรรมชาติแวดล้อม” ในการจัดสัมมนาครั้งนั้น Gail Nash (1997:2-3 อ้างในยศ สันตสมบัติ 2544:7) นักวิจัยจากสมาคมการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ (The Ecotourism Society) ได้นำเสนอหลักการพื้นฐาน 7 ประการของการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ ดังนี้

- (1) การท่องเที่ยวเชิงนิเวศจะต้องหลีกเลี่ยงการสร้างผลกระทบทางด้านลบที่จะก่อให้เกิดการเสียหายหรือการทำลายสภาพแวดล้อมทางธรรมชาติและวัฒนธรรมของพื้นที่ท่องเที่ยว
- (2) การท่องเที่ยวเชิงนิเวศจะต้องให้การศึกษาแก่นักท่องเที่ยวให้ตระหนักถึงความสำคัญของการอนุรักษ์ธรรมชาติและวัฒนธรรม
- (3) รายได้จากการท่องเที่ยวเชิงนิเวศจะต้องนำไปสู่การอนุรักษ์ธรรมชาติและจัดการเขตอนุรักษ์
- (4) ชุมชนท้องถิ่นรวมทั้งชุมชนที่อยู่ใกล้เคียงจะต้องเป็นผู้ได้รับผลประโยชน์โดยตรงจากการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ
- (5) การท่องเที่ยวเชิงนิเวศจะต้องเน้นความสำคัญของการวางแผนและการเจริญเติบโตของการท่องเที่ยวอย่างยั่งยืน โดยเน้นการสร้างหลักประกันว่าจำนวนนักท่องเที่ยวจะต้องอยู่ภายในขอบเขตของศักยภาพในการรองรับ (carrying capacity) ตามธรรมชาติของระบบนิเวศท้องถิ่น
- (6) รายได้ส่วนใหญ่จากการท่องเที่ยวเชิงนิเวศจะต้องตกอยู่กับประเทศผู้เป็นเจ้าของแหล่งท่องเที่ยวจึงเน้นการใช้ผลิตภัณฑ์และบริการของท้องถิ่นเป็นสำคัญ
- (7) การท่องเที่ยวเชิงนิเวศจะต้องให้ความสำคัญกับการใช้ประโยชน์จากโครงสร้างพื้นฐานที่ได้รับการพัฒนาขึ้นบนฐานคิดซึ่งเน้นความสำคัญของการจัดการทรัพยากรอย่างยั่งยืน ลดละการใช้น้ำมันเชื้อเพลิง อนุรักษ์พันธุ์พืชพื้นบ้านและจัดการท่องเที่ยวให้สอดคล้องกับธรรมชาติแวดล้อมอย่างแท้จริง

นอกจากนั้นการท่องเที่ยวเชิงนิเวศยังเน้นความสำคัญของการผสมผสานจุดมุ่งหมายของการอนุรักษ์ธรรมชาติและการพัฒนาชุมชนให้เป็นเรื่องเดียวกัน อีกทั้งให้ความสำคัญกับมิติของการจัดการทรัพยากรธรรมชาติและการพัฒนาอย่างยั่งยืนและได้ตั้งคำถามเกี่ยวกับแนวคิดนโยบายและวิธีปฏิบัติของการท่องเที่ยวเชิงนิเวศว่าจะช่วยก่อให้เกิดการอนุรักษ์ธรรมชาติและ

และการพัฒนาได้จริงหรือไม่ โดยการเสนอว่าการท่องเที่ยวเชิงนิเวศไม่ควรมีสูตรสำเร็จ รูปแบบที่ตายตัวหรือนโยบายที่มีมาตรฐานเดียว หากแต่การท่องเที่ยวเชิงนิเวศควรเป็นส่วนหนึ่งของทางเลือกในการพัฒนาและก่อให้เกิดกระบวนการเรียนรู้อย่างแท้จริง

การประเมินศักยภาพขององค์กรชุมชนในการจัดการการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ จำเป็นต้องพิจารณาอย่างเป็นองค์รวม ครอบคลุมถึงเงื่อนไขและการปรับตัวต่อการเปลี่ยนแปลงความสัมพันธ์ต่าง ๆ ระหว่างชุมชนกับสภาพแวดล้อมธรรมชาติ และชุมชนกับสังคมภายนอกอย่างรอบด้านและเป็นพลวัต การศึกษาวิจัยการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ จึงประกอบไปด้วยแนวคิดหลัก 5 ประการ ดังนี้ (ยศ สันตสมบัติ 2544 : 8-9)

1) การมองการท่องเที่ยวเชิงนิเวศในบริบทของการเปลี่ยนแปลงโครงสร้างทางเศรษฐกิจ การเมืองและสภาพแวดล้อมธรรมชาติ โดยมองว่า การท่องเที่ยวเชิงนิเวศ ไม่ได้เป็นปรากฏการณ์ที่หยุดนิ่งไร้ความเคลื่อนไหว หากแต่เป็นการปรับตัวของชุมชนโดยสัมพันธ์กับเงื่อนไขภายนอกในระดับมหภาค การมองการท่องเที่ยวเชิงนิเวศในบริบทของการเปลี่ยนแปลงโครงสร้างทางเศรษฐกิจ การเมืองและวัฒนธรรม เป็นแนวคิดที่ช่วยให้เราสามารถเชื่อมโยงปรากฏการณ์ในท้องถิ่นกับเงื่อนไขภายนอก และช่วยชี้ให้เห็นทิศทางของการพัฒนาประเทศที่มีผลต่อวิถีชีวิตของชุมชนท้องถิ่นอย่างชัดเจน การที่ภาคเอกชนเข้ามาผูกขาดธุรกิจท่องเที่ยวซึ่งเน้นการสร้างรายได้และความเจริญเติบโตของธุรกิจท่องเที่ยวแต่เพียงอย่างเดียว อาจทำให้ภาคธุรกิจอุตสาหกรรมการท่องเที่ยวได้ประโยชน์ แต่ในขณะเดียวกัน ก็มีผลในด้านของการทำลายวัฒนธรรมท้องถิ่น ก่อให้เกิดความเสื่อมโทรมของสภาพแวดล้อมธรรมชาติและ ความยากจน เพราะชุมชนท้องถิ่นขาดอำนาจในการจัดการท่องเที่ยวและไม่สามารถพัฒนาศักยภาพของการพึ่งตนเองได้อย่างต่อเนื่อง การพิจารณาการท่องเที่ยวในบริบทของการพัฒนาที่เน้นทิศทางเดียวคือการเจริญเติบโตขยายตัวทางเศรษฐกิจเท่านั้น ช่วยให้เราทำความเข้าใจกับปัญหาความสัมพันธ์ระหว่างชุมชนท้องถิ่นกับสังคมภายนอกได้อย่างชัดเจน

2) การท่องเที่ยวเชิงนิเวศจากมิติของความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับธรรมชาติ เป็นวิถีชีวิตในระบบนิเวศเดียวกัน โดยไม่อาจแบ่งแยกออกจากกันโดยเด็ดขาด ในลักษณะเช่นนี้ การท่องเที่ยวเชิงนิเวศจึงเป็นรูปแบบหนึ่งของการสร้างแรงจูงใจเพื่อให้ชุมชนท้องถิ่นทำการใช้ประโยชน์จากทรัพยากรธรรมชาติอย่างยั่งยืนและเป็นธรรม ภายใต้หลักการที่ว่าคนที่ดูแลรักษาทรัพยากรย่อมสมควรได้รับประโยชน์จากการดูแลรักษา นั้น การท่องเที่ยวเชิงนิเวศจึงเป็นการปรับเปลี่ยนความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับธรรมชาติให้มีลักษณะเป็นการอนุรักษ์และพัฒนาอย่างเข้มข้นยิ่งขึ้น โดยเน้นการรักษาสภาพความอุดมสมบูรณ์ของผืนป่า สายน้ำ ผุงปลา นกและสัตว์ป่าไว้ให้นักท่องเที่ยวได้ชื่นชมและชุมชนได้ประโยชน์จากกิจกรรมการท่องเที่ยว ขณะเดียวกันมีการ

กระจายผลประโยชน์จากการท่องเที่ยวออกไปในวงกว้างเพื่อสมาชิกของชุมชนทั้งหมดได้รับ อานิสงค์จากการท่องเที่ยวโดยตรง การพิจารณาการท่องเที่ยวเชิงนิเวศในบริบทของความสัมพันธ์ ระหว่างมนุษย์กับธรรมชาติช่วยให้เรามองเห็นว่าความเป็นธรรมทางสังคมเป็นเงื่อนไขสำคัญของ ความเป็นธรรมของระบบนิเวศ การท่องเที่ยวเชิงนิเวศจะประสบความสำเร็จได้ มิใช่อยู่บน พื้นฐานของสำนึกในคุณค่าของการอนุรักษ์ธรรมชาติแวดล้อมเท่านั้นแต่ยังขึ้นอยู่กับหลักการสำคัญ ของการสร้างแรงจูงใจให้ผู้ที่ทำการอนุรักษ์ธรรมชาติแวดล้อมได้รับประโยชน์โดยตรงจาก การกระทำของตน

3) การมองการท่องเที่ยวเชิงนิเวศจากมิติทางวัฒนธรรม เป็นการให้ความเคารพใน ความหลากหลายทางวัฒนธรรมของกลุ่มชาติพันธุ์ต่าง ๆ ซึ่งมีวิถีชีวิตและจารีตประเพณีต่างกัน ออกไป มุมมองทางด้านวัฒนธรรมเน้นการให้ความเคารพแก่ศักดิ์ศรีและสิทธิในทางเป็นมนุษย์ของ กลุ่มชาติพันธุ์ต่าง ๆ มิใช่มองคนเป็นสัตว์ประหลาด และเปิดโอกาสให้การท่องเที่ยวส่งผลให้เกิด การละเมิดจาบ้วงความเชื่อ วัฒนธรรม ประเพณีและพิธีกรรมของชุมชนท้องถิ่น การท่องเที่ยว เชิงนิเวศต้องมุ่งเน้นให้ชุมชนท้องถิ่นมีสำนึกและความภาคภูมิใจในชาติพันธุ์และวัฒนธรรม ประเพณีของตน สามารถอธิบายให้คนนอกหรือนักท่องเที่ยวได้รับรู้และเข้าใจในวิถีชีวิตและ วัฒนธรรมท้องถิ่นว่ามีความสวยงามและมีคุณค่าอย่างไรเพื่อให้ทั้งชุมชนท้องถิ่นและนักท่องเที่ยว มีส่วนร่วมในกระบวนการเรียนรู้ซึ่งกันและกัน อันเป็นบ่อเกิดแห่งความเข้าใจและเอกภาพ ในความหลากหลายทางวัฒนธรรมของมนุษย์

4) การมองการท่องเที่ยวเชิงนิเวศในฐานะเป็นขบวนการทางสังคม หรือความพยายาม ของชุมชนในการปรับตัวภายในบริบทและสถานการณ์ที่เปลี่ยนแปลงไปอย่างต่อเนื่อง เพื่อสร้าง คุณภาพระหว่างการผลิตในภาคเกษตร และการประกอบอาชีพของชาวบ้านกับระบบนิเวศ ตลอดจนการสร้างสรรคความเป็นธรรมภายในสังคมและการรวมตัวกันเพื่อต่อสู้กับการเอารัด เอาเปรียบจากบริษัทนำเที่ยวจากภายนอก บ่อยครั้งที่การท่องเที่ยวเชิงนิเวศไม่ได้จำกัดตัวเองอยู่แต่ เพียงชุมชน หมู่บ้านแห่งใดแห่งหนึ่งอย่างโดดๆ หากแต่มีการรวมตัวกันของชุมชนหลายแห่งเป็น เครือข่ายเพื่อทำการจัดการทรัพยากรร่วมกัน หรือจัดโปรแกรมการท่องเที่ยวร่วมกันเป็นต้น ในแง่ การจัดการท่องเที่ยวเชิงนิเวศจึงเป็นขบวนการปรับตัวทางสังคมที่เกิดขึ้นทั้งในระดับชุมชนและ ระดับเครือข่ายภายในบริบทของระบบนิเวศ เพื่อทำการปกป้องผลประโยชน์และทำการจัดการ ทรัพยากรธรรมชาติอย่างยั่งยืนและเป็นธรรม การมองการท่องเที่ยวเชิงนิเวศจากแง่มุมของ ขบวนการทางสังคม ต้องให้ความสำคัญกับการจัดองค์การสังคมทั้งในระดับชุมชนและในระดับ เครือข่าย เพื่อทำการบริหารจัดการโปรแกรมการท่องเที่ยว เพื่อสร้างกระบวนการเรียนรู้ทาง สังคม เพื่อจัดการทรัพยากรและสร้างอำนาจต่อรองกับภายนอกอย่างเป็นระบบ

5) การมองการท้องถิ่นเชิงนิเวศในบริบทของการพัฒนาชนบทและการอนุรักษ์ฟื้นฟู ธรรมชาติแวดล้อมอย่างยั่งยืน การท้องถิ่นเชิงนิเวศ เป็นกระบวนการแสวงหาทางเลือกเพื่อ กำหนดทิศทางการพัฒนาของตนเอง บนพื้นฐานของวัฒนธรรมและจารีตประเพณีอันหลากหลาย ของชุมชนและกลุ่มชาติพันธุ์ต่าง ๆ และยังเป็นความพยายามในการอนุรักษ์ฟื้นฟูธรรมชาติแวดล้อม ไปพร้อมกัน ในสถานะที่ชุมชนชนบทมากมายหลายแห่งทั่วประเทศกำลังเผชิญหน้ากับปัญหาวิกฤติ ความยากจนและปัญหาความเสื่อมโทรมของธรรมชาติแวดล้อม การท้องถิ่นเชิงนิเวศ จึงน่าจะเป็น ส่วนหนึ่งของคำตอบในการแก้ไขปัญหาที่ควรได้รับการส่งเสริมสนับสนุนอย่างยิ่ง การมองการ ท้องถิ่นเชิงนิเวศในบริบทของการพัฒนาอย่างยั่งยืนยังเป็นแนวคิดที่ให้ความสำคัญกับการนำรายได้ จากการท้องถิ่นเชิงนิเวศมาใช้ในโครงการพัฒนาชุมชนด้วยตัวเองในรูปแบบต่างๆ ในด้านของการสร้าง กองทุนชุมชน การพัฒนาอาชีพและฝีมือแรงงานในการประดิษฐ์หัตถกรรมพื้นบ้าน และการ พลิกฟื้นกระบวนการเรียนรู้ของชุมชนในด้านของการจัดการทรัพยากรพันธุกรรม การอนุรักษ์และ การพัฒนาสายพันธุ์พืชพื้นบ้าน และการเชื่อมต่อภูมิปัญญาท้องถิ่นกับวิทยาศาสตร์สมัยใหม่ เป็นต้น

การมีส่วนร่วมของประชาชน

การมีส่วนร่วมของประชาชน คือ การที่ประชาชน หรือ ชุมชนพัฒนาขีดความสามารถ ของคนในการจัดการ ควบคุมการใช้และการกระจายทรัพยากรที่มีอยู่ เพื่อประโยชน์ต่อการดำรงชีพทางเศรษฐกิจ และสังคม ทำให้ประชาชนได้พัฒนาการรับรู้ และภูมิปัญญาซึ่งแสดงออกใน รูปการตัดสินใจในการกำหนดชีวิตของตน โดยภาครัฐจะต้องคืนอำนาจในการกำหนดการพัฒนา ให้แก่ประชาชน เพื่อให้ประชาชน โดยเฉพาะกลุ่มสตรี คนจนหรือคนด้อยโอกาสในสังคมได้มี โอกาสแสดงความต้องการ แสวงหาทางเลือก หรือเสนอข้อเรียกร้องเพื่อปกป้องผลประโยชน์ร่วม ของกลุ่ม และเป็นผู้มีบทบาทหลักในการดำเนินกิจกรรมในชุมชน เป็นผู้กำหนดความจำเป็น พื้นฐานของชุมชน ระดมทรัพยากรต่างๆ เพื่อสนองตอบความจำเป็นและให้บรรลุวัตถุประสงค์ บางประการทางสังคม เศรษฐกิจ การเมือง (ทวิทอง หงษ์วิวัฒน์ 2527:2)

กระบวนการมีส่วนร่วมของประชาชนในการพัฒนา ประชาชนจะต้องเข้ามามีส่วนร่วม ในทุกขั้นตอนของการปฏิบัติงาน โดยมีนักพัฒนาหรือนักวิชาการจากภายนอกเป็นผู้ส่งเสริมและ สนับสนุนในด้านต่าง ๆ เช่น ข้อมูลข่าวสาร เทคโนโลยี โดยส่วนใหญ่ กระบวนการมีส่วนร่วมจะ เริ่มจากการค้นหาปัญหาและสาเหตุ การวางแผนดำเนินกิจกรรมแก้ไขปัญหา การปฏิบัติงาน การ ร่วมรับผลประโยชน์และการติดตามประเมินผล ซึ่งสอดคล้องกับ ไพรัตน์ เตชะรินทร์ (2527:6-7) ที่ได้กล่าวถึงกระบวนการมีส่วนร่วมในการพัฒนา และสรุปได้ว่ากระบวนการมีส่วนร่วมในการ พัฒนา มี 5 มิติ คือ

มติที่ 1 : ประชาชนมีส่วนร่วมในการค้นหาปัญหา โดยต้องร่วมกันพิจารณาปัญหา จัดระดับความสำคัญของปัญหา และค้นหาสาเหตุของปัญหาที่เกิดขึ้นในชุมชน

มติที่ 2 : ประชาชนมีส่วนร่วมในการคิดสร้างรูปแบบวิธีการแก้ปัญหา รวมถึงการวางนโยบาย หรือแผนงาน กิจกรรมเพื่อแก้ไขปัญหา และสร้างสรรค์สิ่งใหม่ที่เป็นประโยชน์ต่อชุมชน หรือสนองความต้องการของชุมชน

มติที่ 3 : ประชาชนมีส่วนร่วมตัดสินใจในการใช้ทรัพยากร ที่มีอยู่จำกัดให้เป็นประโยชน์ต่อส่วนรวม ร่วมลงทุนในกิจกรรมโครงสร้างของชุมชน ตามขีดความสามารถของตนเองและหน่วยงาน

มติที่ 4 : ประชาชนมีส่วนร่วมปฏิบัติตามนโยบายและแผนงาน และดำเนินกิจกรรมให้บรรลุเป้าหมายที่วางไว้

มติที่ 5 : ประชาชนมีส่วนร่วมประเมินผลกิจกรรมการพัฒนา และร่วมบำรุงรักษาโครงการ กิจกรรมให้ใช้เป็นประโยชน์ต่อส่วนรวมตลอดไป

ศิริวรรณ เพียรสุขและคณะ (2541:57) กล่าวถึงการมีส่วนร่วมของชุมชนในความหมายขององค์การยูนิเซฟ ว่าเป็นกระบวนการที่ประชาชนเข้ามามีส่วนร่วมในการพัฒนาชุมชนทุกชั้นตอน ดังนี้คือ

1) ประชาชนต้องมีส่วนร่วมในการตัดสินใจ และค้นหาปัญหา วางแผนแก้ไขปัญหา ดำเนินการแก้ไขปัญหา ตลอดถึงการติดตามประเมินตนเอง

2) เป็นกระบวนการที่ช่วยให้ประชาชนมีการพัฒนาตนเอง จนสามารถช่วยเหลือตนเองได้

3) เป็นกระบวนการซึ่งประชาชนเข้ามามีส่วนควบคุมระบบ เทคโนโลยีในการพัฒนา ซึ่งรัฐธรรมนูญได้วางรากฐานแห่งการมีส่วนร่วมของพลเมือง คือในกระบวนการนโยบายสาธารณะ (Public Policy Process) การตัดสินใจทั้งระดับชาติและระดับท้องถิ่น ประชาชนต้องมีส่วนร่วมตั้งแต่เริ่มกระบวนการไปจนถึงสิ้นสุดกระบวนการ (บวรศักดิ์ อุวรรณโณ 2544:5)

ดังเช่น รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย ฉบับปัจจุบัน (พุทธศักราช 2540) ได้ให้ความสำคัญ ในสิทธิเสรีภาพ หน้าที่ และการมีส่วนร่วมของพลเมือง ซึ่งเป็นหลักการหรือวิธีการที่นำไปสู่การแก้ไขสภาพปัญหาของชาติบ้านเมือง ได้กำหนดไว้ใน การมีส่วนร่วมของประชาชน รวมทั้งการดูแลรักษาทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม ว่าด้วย

(1) สิทธิของชุมชนท้องถิ่นดั้งเดิมในการอนุรักษ์ และมีส่วนร่วมในการจัดการบำรุงรักษา และใช้ประโยชน์จากทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม ตามมาตรา 46 “ มาตรา 46 บุคคลซึ่งรวมกันเป็นชุมชนท้องถิ่นดั้งเดิมย่อมมีสิทธิอนุรักษ์หรือฟื้นฟูจารีตประเพณี ภูมิปัญญา

ท้องถิ่น ศิลปะ หรือวัฒนธรรมอันดีของท้องถิ่นและของชาติ และมีส่วนร่วมในการจัดการ การบำรุงรักษา และการใช้ประโยชน์จากทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมอย่างสมดุล และยั่งยืน ทั้งนี้ ตามที่กฎหมายบัญญัติ”

(2) สิทธิที่จะมีส่วนร่วมกับรัฐและชุมชน ในการบำรุงรักษาและใช้ประโยชน์จากทรัพยากร ธรรมชาติ รวมทั้งการรักษาคุณภาพสิ่งแวดล้อม ตามมาตรา 56 “ มาตรา 56 สิทธิของบุคคลที่จะมีส่วนร่วมกับรัฐและชุมชน ในการบำรุงรักษาและการได้รับประโยชน์จากทรัพยากรธรรมชาติ และความหลากหลายทางชีวภาพ ในการคุ้มครอง ส่งเสริม และรักษาคุณภาพสิ่งแวดล้อม เพื่อให้ดำรงชีพอยู่ได้อย่างปกติ และต่อเนื่อง ในสิ่งแวดล้อมที่จะไม่ก่อให้เกิดอันตรายต่อสุขภาพอนามัย สวัสดิภาพ หรือคุณภาพชีวิตของตนย่อมได้รับความคุ้มครอง ทั้งนี้ ตามที่กฎหมายบัญญัติ การดำเนินโครงการ หรือกิจกรรมที่อาจก่อให้เกิดผลกระทบอย่างรุนแรงต่อคุณภาพสิ่งแวดล้อมจะกระทำมิได้ เว้นแต่จะได้ศึกษาและประเมินผลกระทบต่อคุณภาพสิ่งแวดล้อมรวมทั้งได้ให้องค์การอิสระ ซึ่งประกอบด้วย ผู้แทนองค์การด้านสิ่งแวดล้อมและผู้แทนสถาบันอุดมศึกษา ที่จัดการศึกษาด้านสิ่งแวดล้อม ให้ความเห็นประกอบก่อนมีการดำเนินการดังกล่าว ทั้งนี้ ตามกฎหมายบัญญัติ”

(5) สิทธิที่จะได้รับข้อมูล คำชี้แจง และเหตุผลจากหน่วยราชการก่อนดำเนินโครงการที่มีผลกระทบต่อคุณภาพสิ่งแวดล้อม ตามมาตรา 59 “มาตรา 59 บุคคลย่อมมีสิทธิได้รับข้อมูล คำชี้แจง และเหตุผล จากหน่วยราชการ หน่วยงานของรัฐ รัฐวิสาหกิจ หรือราชการส่วนท้องถิ่น ก่อนการอนุญาตหรือการดำเนินโครงการหรือกิจกรรมใดที่อาจมีผลกระทบต่อคุณภาพสิ่งแวดล้อม สุขภาพอนามัย คุณภาพชีวิต หรือส่วนได้เสียสำคัญอื่นใดที่เกี่ยวกับตนหรือชุมชนท้องถิ่น และมีสิทธิแสดงความคิดเห็นของตนในเรื่องดังกล่าว ทั้งนี้ ตามกระบวนการรับฟังความคิดเห็นของประชาชนที่กฎหมายบัญญัติ”

(8) การกำหนดให้รัฐต้องส่งเสริมการมีส่วนร่วมของประชาชนในการสงวนบำรุงรักษาและใช้ ประโยชน์จากทรัพยากรธรรมชาติ รวมทั้งการคุ้มครองคุณภาพสิ่งแวดล้อมตาม มาตรา 79 “ มาตรา 79 รัฐต้องส่งเสริมและสนับสนุนให้ประชาชนมีส่วนร่วมในการสงวนบำรุงรักษา และใช้ประโยชน์จากทรัพยากรธรรมชาติ และความหลากหลายทางชีวภาพอย่างสมดุล รวมทั้งมีส่วนร่วมในการส่งเสริม บำรุงรักษา และคุ้มครองคุณภาพ สิ่งแวดล้อมตามหลักการพัฒนาที่ยั่งยืน ตลอดจนควบคุมและกำจัดการวะมลพิษที่มีผลต่อสุขภาพอนามัย สวัสดิภาพ และคุณภาพชีวิตของประชาชน ”

(9) บทบาทขององค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นในการส่งเสริมและรักษาคุณภาพสิ่งแวดล้อม ตามมาตรา 290 “มาตรา 290 เพื่อส่งเสริมและรักษาคุณภาพสิ่งแวดล้อม องค์กร

ปกครองส่วนท้องถิ่นย่อมมีอำนาจหน้าที่ตามที่กฎหมายบัญญัติ กฎหมายตามวรรคหนึ่งอย่างน้อยต้องมีสาระสำคัญดังต่อไปนี้ (1) การจัดการ การบำรุงรักษา และการใช้ประโยชน์จากทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมที่อยู่ในเขตพื้นที่ (2) การเข้าไปมีส่วนในการบำรุงรักษาทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมที่อยู่นอกเขตพื้นที่ เฉพาะในกรณีที่มีผลกระทบต่อการดำรงชีวิตของประชาชนในพื้นที่ของตน (3) การมีส่วนร่วมในการพิจารณาเพื่อริเริ่มโครงการหรือกิจกรรมใดนอกเขตพื้นที่ซึ่งอาจมีผลกระทบต่อคุณภาพสิ่งแวดล้อมหรือสุขภาพอนามัยของประชาชนในพื้นที่”

นอกจากนี้ยังมีการกล่าวถึงการมีส่วนร่วมในบทบัญญัติเกี่ยวกับการกระจายอำนาจสู่ท้องถิ่น (2) การมีส่วนร่วมของชุมชนท้องถิ่นในการจัดการ บำรุงรักษาและใช้ประโยชน์จากทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม ตามมาตรา 46 “มาตรา 46 บุคคลซึ่งรวมกันเป็นชุมชนท้องถิ่นดั้งเดิมย่อมมีสิทธิอนุรักษ์หรือฟื้นฟูจารีตประเพณี ภูมิปัญญาท้องถิ่น ศิลปะ หรือวัฒนธรรมอันดีของท้องถิ่นและของชาติ และมีส่วนร่วมในการจัดการการบำรุงรักษาและประโยชน์จากทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมอย่างสมดุลและยั่งยืน ทั้งนี้ ตามที่กฎหมายบัญญัติ”

แนวคิดเกี่ยวกับยุทธศาสตร์การพัฒนา

ยุทธศาสตร์ หรือกลยุทธ์ เป็นคำที่มีรากศัพท์มาจากภาษากรีกโบราณ ซึ่งเป็นคำที่ใช้ในความหมายของศิลปะและศาสตร์เกี่ยวกับยุทธการทางทหาร ซึ่งคำศัพท์ “ยุทธศาสตร์” หรือ “กลยุทธ์” (strategy) มาจากคำสองคำรวมกัน คือ “Stratos” หมายถึง “กองทัพ” และ “Legei” หมายถึง “การนำหรือผู้นำ” กล่าวอีกนัยหนึ่งยุทธศาสตร์หรือกลยุทธ์หมายถึง เรื่องราวของการวางแผนยุทธศาสตร์บัญชาการรบเพื่อนำกองทัพทหารเข้าบุกรุกศัตรู เพื่อชัยชนะโดยการใช้สรรพกำลังและเทคนิควิธีอันชาญฉลาดให้เกิดประสิทธิภาพและประสิทธิผล ต่อมา “ยุทธศาสตร์” หรือ “กลยุทธ์” ถูกนำมาใช้ในการวางแผนการบริหารองค์กร โดยหมายถึง วิธีการที่จะทำให้เกิดผลสำเร็จตามวัตถุประสงค์ บางครั้งจึงมีผู้เปรียบเทียบการวางแผนกลยุทธ์ว่าไม่แตกต่างไปจากตำราพิชัยสงคราม ที่ถูกสร้างขึ้นมาเพื่อให้ได้มาซึ่ง ยุทธวิธี สำหรับรุกไปข้างหน้าเพื่อชัยชนะเพียงอย่างเดียว ตามแนวความคิดของมิลเลอร์และเดรส (Miller and Dress 1996 : 5 อ้างถึงใน ชัยยุทธ ชีโนกุล 2539:151) ยุทธศาสตร์ หมายถึง แผนที่ผู้บริหารพัฒนาขึ้นและยังหมายถึงการกระทำที่เกิดขึ้นจริงตามแผน จากนิยามตรงประเด็นนี้จะทำให้เกิด ยุทธศาสตร์ 2 ประเภท คือ ยุทธศาสตร์ที่ตั้งใจไว้กับยุทธศาสตร์ที่เกิดขึ้นจริงในตอนต่อไป จากแนวคิดของฮิวและโจนส์นั้น (Hill and Jones 1995:5 อ้างถึงใน ชัยยุทธ ชีโนกุล 2539:151) ยุทธศาสตร์ เป็นผลจากกระบวนการวางแผนอย่างมีเหตุผล อาจเกิดจากภายในองค์กรโดยไม่ได้มีการวางแผนมาก่อนได้

จากแนวความคิดใหม่นี้ทำให้ยุทธศาสตร์ประกอบด้วย 2 ประเภทดังกล่าวเช่นกัน สำหรับการจัดการเชิงยุทธศาสตร์เป็นกระบวนการต่อเนื่องที่มีวัตถุประสงค์เพื่อจัดองค์การเข้ากันได้กับสิ่งแวดล้อม ในที่นี้จะใช้คำว่า ยุทธศาสตร์ในความหมายที่กว้าง และคำว่า กลยุทธ์จะใช้ในความหมายที่แคบกว่า

ยุทธศาสตร์ สามารถแบ่งออกได้เป็น 4 ระดับ คือ

1) **ยุทธศาสตร์ระดับสังคม** ยุทธศาสตร์ ระดับนี้ เป็นเรื่องใหม่สุดของยุทธศาสตร์ทั้ง 4 ระดับ โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อตอบสนองความต้องการทางสังคม ธุรกิจบางอย่างมีผลกระทบต่อสังคมสูง เช่น การเลี้ยงกุ้ง ป่าชายเลน การค้าไม้ ฯลฯ อาจมีผลในการทำลายสภาพแวดล้อมทางธรรมชาติ และระบบนิเวศน์วิทยา ทำให้เกิดผลกระทบตามมาต่อสังคมมนุษย์ เช่น ความแห้งแล้ง อดอยาก ในขณะที่ธุรกิจต้องรักษาภารกิจขององค์การและตอบสนองลูกค้า ธุรกิจต้องสร้างความสัมพันธ์กับสภาพทางสังคมด้วยจะทำให้ได้รับการต่อต้านจากสถาบันต่าง ๆ น้อยลง องค์การต้องสามารถรักษาความอยู่รอดของตัวเองและของสังคมให้ได้ (Sharplin 1985: 8 อ้างถึงใน ชัยยุทธ ชิโนกุล 2539:152) องค์การที่จะอยู่รอดในระยะยาวต้องระลึกรถึง การรักษาสภาพแวดล้อมทางธรรมชาติและสังคมก่อนวัตถุประสงค์ทางธุรกิจ

2) **ยุทธศาสตร์ระดับองค์การ** เป็นยุทธศาสตร์ที่เกิดขึ้น และรับผิดชอบโดยผู้บริหารระดับสูง ครอบคลุมทั่วทั้งองค์การ เป็นหลักเบื้องต้นของยุทธศาสตร์ในระดับรองลงไป ยุทธศาสตร์ระดับนี้ต้องหาคำตอบเกี่ยวกับภาพพจน์ขององค์การที่ต้องการ ธุรกิจที่ต้องการ ภารกิจและจุดมุ่งหมาย ปรัชญาในการทำงาน และการใช้ทรัพยากรขององค์การ ผู้บริหารระดับสูงต้องพยายามสร้างพลังความสมดุลในการทำงานระหว่างหน่วยธุรกิจต่าง ๆ ในองค์การให้ได้ ในยุทธศาสตร์ระดับนี้มีจุดมุ่งหมายให้องค์การต้องกำหนดยุทธศาสตร์และทิศทางขององค์การในการเจริญเติบโตต่อไปหรืออยู่กับที่ หรือจะถอนตัวออกจากธุรกิจเพื่อลดการลงทุน (Hunger and Wheelen 1996:17 อ้างถึงในชัยยุทธ ชิโนกุล 2539:152)

3) **ยุทธศาสตร์ระดับหน่วยธุรกิจ** หน่วยธุรกิจเป็นส่วนหนึ่งขององค์การที่แยกไปทำงานต่างหาก ยุทธศาสตร์ระดับนี้รับผิดชอบโดยผู้บริหารระดับกลาง นั่นคือ พัฒนาจากระดับส่วนงานเป็นแผนในระบบปานกลางที่ต้องนำไปใช้ในขอบเขตของหน่วยธุรกิจที่รับผิดชอบ (Sharplin 1985:6 อ้างถึงใน ชัยยุทธ ชิโนกุล 2539:152) ยุทธศาสตร์ระดับนี้ต้องหาคำตอบก่อนว่า ใครคือลูกค้า หรือผู้รับบริการ จึงกำหนดยุทธศาสตร์ให้สอดคล้องกับบริษัทแม่ ต้องจัดการให้แต่ละหน่วยธุรกิจให้มีประสิทธิภาพในสายงานความรับผิดชอบของตน โดยเน้นการพัฒนาการแข่งขันของสินค้าและบริการในขอบเขตของตลาดนั้น ๆ (Hunger and Wheelen 1996: 19 อ้างถึงในชัยยุทธ ชิโนกุล 2539:152)

4) ยุทธศาสตร์ระดับหน้าที่ธุรกิจ ยุทธศาสตร์ระดับนี้แบ่งออกเป็นหน้าที่ทางธุรกิจด้านการเงิน/การตลาด/การผลิต/และทรัพยากรมนุษย์ ยุทธศาสตร์นี้จะกำหนดโดยผู้บริหารระดับต้น เป็นนโยบายและแผนที่น่าไปปฏิบัติโดยตรง ไม่ได้เป็นการทำงานแบบวันต่อวัน แต่กำหนดแนวทางหรือหลักการสำคัญในการทำงานสำหรับหน้าที่ทางธุรกิจต่าง ๆ เช่น การเงิน การตลาด (Sharplin 1988: 8 อ้างถึงใน ชัยยุทธ ชีโนกุล 2539:152) โดยเน้นการใช้ทรัพยากรให้เกิดประโยชน์สูงสุด ยุทธศาสตร์นี้ได้รับนโยบายมาจากยุทธศาสตร์ระดับสูงกว่า แล้วจัดการกิจกรรมทางธุรกิจต่างๆ เพื่อพัฒนาการทำงานให้ดีขึ้น

การจัดการเชิงยุทธศาสตร์ มีลักษณะเป็นกระบวนการของการจัดการ เนื่องจากได้มีการวางแผน แล้วจึงนำแผนนั้นไปปฏิบัติตามกระบวนการจัดการเชิงยุทธศาสตร์ ประกอบด้วยขั้นตอน 5 ขั้นตอน (Certo and Peter 1990: 10 อ้างถึงใน ชัยยุทธ ชีโนกุล 2539:152)

ขั้นตอนที่ 1 การวิเคราะห์สิ่งแวดล้อมทั้งภายนอกและภายในองค์กร การวิเคราะห์สิ่งแวดล้อมภายในองค์กรนั้นเพื่อหาจุดอ่อนและจุดแข็งทางการเงิน การตลาด การผลิต และบุคคล ส่วนการวิเคราะห์สิ่งแวดล้อมภายนอกองค์กรนั้น จะประกอบด้วยสามระดับชั้น คือ

ระดับชั้นแรก : คำนึงถึงสภาพแวดล้อมภายนอกด้านนอกสุดทางด้านเศรษฐกิจ สังคม การเมือง เทคโนโลยี และนิเวศน์วิทยา

ระดับที่สอง : คำนึงถึงสิ่งแวดล้อมภายนอกที่อยู่ชั้นกลางของภาพ เรียกว่าสิ่งแวดล้อมทางอุตสาหกรรมหรือเรียกอีกชื่อว่า พลังทั้งห้าของการแข่งขันภายในอุตสาหกรรม ประกอบด้วย สภาพการแข่งขัน พลังอำนาจของผู้ขาย พลังอำนาจของผู้ซื้อ ข้อจำกัดของสินค้าทดแทน และข้อจำกัดกับศักยภาพของคู่แข่งในการเข้าสู่ระบบตลาด

ระดับที่สาม : คำนึงถึงสิ่งแวดล้อมภายในสุดจะเป็นสิ่งแวดล้อมในการทำงานขององค์กร ซึ่งอยู่รอบในใกล้ชิดกับการทำงานขององค์กรมากที่สุด อันได้แก่คู่แข่งที่สำคัญ ผู้ให้สินเชื่อ ลูกค้าผู้ใช้แรงงาน และผู้ขายสินค้า

ขั้นตอนที่ 2 การกำหนดทิศทางขององค์กร ในขั้นตอนนี้จะประกอบด้วยกำหนดยุทธศาสตร์และวัตถุประสงค์ขององค์กรภารกิจขององค์กรในที่นี่ หมายถึงวัตถุประสงค์กว้าง ๆ เป็นเหตุผลในการกำเนิดองค์กรสำหรับวัตถุประสงค์หมายถึงเป้าหมายที่องค์กรได้เลือกแล้ว การกำหนดทิศทางองค์กร จำเป็นต้องวางนโยบายและวางแผนยุทธศาสตร์ให้เข้ากับ ภารกิจ วัตถุประสงค์ หรือเป้าหมายที่ได้วางไว้แล้ว แผนยุทธศาสตร์ต้องประกอบด้วยองค์ประกอบสำคัญพื้นฐานสองประการคือ “วิธีการ” และ “จุดหมายปลายทาง” โดยตัววิธีการบรรลุผลนั้นได้คิดขึ้นมาเพื่อให้สำเร็จตามจุดหมายปลายทาง หรือวัตถุประสงค์ระดับต่าง ๆ นั้นเอง แนวความคิดเกี่ยวกับแผนยุทธศาสตร์ในปัจจุบันได้วิเคราะห์ว่า แผนยุทธศาสตร์อาจไม่เกิดขึ้นจริงดังที่นักยุทธศาสตร์

องค์การตั้งใจหวังไว้ “แผนยุทธศาสตร์ที่ตั้งใจไว้” มักจะแตกต่างจาก “แผนยุทธศาสตร์ที่เกิดขึ้นจริง” เสมอ หลังจากที่เข้าใจถึง ความสำคัญของภารกิจ วัตถุประสงค์ของแผนยุทธศาสตร์แล้ว ควรทำความเข้าใจเกี่ยวกับตัวภารกิจ และวัตถุประสงค์ให้ชัดเจน “ภารกิจเป็นการนำวิสัยทัศน์ มาแสดงเป็นรูปธรรม” วิสัยทัศน์ในที่นี้หมายถึงความตั้งใจกว้างๆ รวมๆ ไปในอนาคต มักแสดงความทะเยอทะยานโดยยังไม่ได้ลงไปในรายละเอียดถึงวิธีการจะบรรลุจุดหมายปลายทางและมักจะไม่ได้อยู่ในรูปแบบการเขียนแต่ภารกิจ จะต้องบอกความเชื่อและทิศทางที่ผู้บริหารที่มีวิสัยทัศน์ ต้องการ เพื่อเป็นผู้นำองค์กร ภารกิจจะแสดงขอบเขตของการวางแผนยุทธศาสตร์ แสดงความรับผิดชอบต่อเจ้าของและผู้เกี่ยวข้องกับองค์กรเพื่อสร้างมาตรฐานในการปฏิบัติงาน (Miller and Dress 1996: 12 อ้างถึงใน ชัยยุทธ ชีโนกุล 2539:155)

ขั้นตอนที่ 3 การกำหนดยุทธศาสตร์ ในขั้นตอนนี้ต้องเข้าใจด้วยว่า ยุทธศาสตร์ หมายถึง แผนที่จะทำให้องค์การบรรลุวัตถุประสงค์การกำหนดยุทธศาสตร์จึงเป็นกระบวนการ ออกแบบและเลือกยุทธศาสตร์ที่เหมาะสม ซึ่งทำให้องค์การบรรลุวัตถุประสงค์ในการกำหนด ทิศทางของกิจกรรมให้บรรลุในการแข่งขัน

ขั้นตอนที่ 4 การนำยุทธศาสตร์ไปปฏิบัติ เป็นขั้นตอนที่มีความสำคัญมาก หากไม่นำ ยุทธศาสตร์ไปปฏิบัติจะทำให้ไม่ทราบประสิทธิภาพและประสิทธิผลขององค์การ ผู้บริหารต้องทำ ความเข้าใจในประเด็นที่สำคัญอันได้แก่ ประเด็นเรื่องวิธีการในการนำยุทธศาสตร์ไปใช้ หรือ ประเด็นของอิทธิพลวัฒนธรรมองค์กรเพื่อทำให้องค์การสามารถนำแผนยุทธศาสตร์ไปใช้อย่าง สะดวก หรือประเด็นเรื่องโครงสร้างองค์กรที่เหมาะสมกับการนำแผนยุทธศาสตร์ไปใช้ และ สุดท้ายคือประเด็นเกี่ยวกับทักษะความรู้ที่ผู้บริหารต้องการในการนำแผนไปใช้ประโยชน์

ขั้นตอนที่ 5 การควบคุมยุทธศาสตร์ เป็นการตรวจสอบประเมินผลการดำเนินงานเพื่อ ปรับปรุงหน้าที่การทำงานและปรับปรุงแผนยุทธศาสตร์ให้มีประสิทธิภาพ ผู้บริหารที่ประสบ ความสำเร็จต้องเข้าใจในกระบวนการควบคุม และบทบาทการตรวจสอบ โดยผ่านระบบข่าวสาร เพื่อการจัดการ อันทำให้กระบวนการจัดการเชิงยุทธศาสตร์จะมีลักษณะเป็นกระบวนการที่ เกิดขึ้นอย่างไม่รู้จบ ตลอดไปจนเท่ากับอายุขององค์การ

งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

สอรรถ มานบุญ (2544) ได้ศึกษารูปแบบและแนวทางการจัดการการท่องเที่ยวเชิงนิเวศอุทยานแห่งชาติแก่งกรุง จังหวัดสุราษฎร์ธานี เป็นการศึกษาพื้นที่ในทุกๆ ด้าน เพื่อสรุปหาแนวทางและ รูปแบบรายละเอียดการพัฒนาที่เหมาะสม ถูกต้องตามหลักการ และองค์ประกอบของการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ โดยการมีส่วนร่วมของชุมชนท้องถิ่น ในการรักษาทรัพยากรธรรมชาติ เป็นแนวทางการจัดการ การท่องเที่ยวเชิงนิเวศอุทยานแห่งชาติแก่งกรุง จังหวัดสุราษฎร์ธานี ที่เหมาะสม ได้ดำเนินโครงการที่อุทยานแห่งชาติแก่งกรุง บริเวณกิ่งอำเภอวิภาวดี จังหวัดสุราษฎร์ธานี ใช้วิธีการทำวิจัยเชิงวิทยาศาสตร์ โดยคณะสำรวจทรัพยากรธรรมชาติอุทยานแห่งชาติแก่งกรุง ทั้งทางด้านกายภาพ ชีวภาพ สังคม เศรษฐกิจ และ แหล่งท่องเที่ยว แล้วนำผลที่ศึกษามาวิเคราะห์ จุดแข็ง จุดอ่อน โอกาส ศักยภาพ และภัยคุกคามของกิจกรรมต่างๆ (SWOT Analysis) แล้วจึงกำหนดขอบเขตการใช้ประโยชน์ที่ดินของกิจกรรม ผลของการศึกษาจากการสำรวจพื้นที่ การประชุมเสนอความคิด และประชุมเสนอรายละเอียดและแนวทางดำเนินการ จึงได้เกิดแผนงานและแนวทางการพัฒนาการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ อุทยานแห่งชาติแก่งกรุง ขึ้น โดยในรายละเอียดได้มีข้อตกลงเบื้องต้น แนวคิดและทิศทางในการพัฒนาการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ อย่างยั่งยืน มีการเสนอบทบาทหน้าที่ของผู้ที่เกี่ยวข้องในการดำเนินงาน มีการพัฒนาส่งเสริมภูมิปัญญาชาวบ้าน และชุมชนให้ได้ประโยชน์สูงสุดจากการท่องเที่ยว มีการควบคุมปริมาณและคุณภาพนักท่องเที่ยว และกำหนดรูปแบบและ กิจกรรมการท่องเที่ยว ซึ่งนับว่าเป็นประโยชน์อย่างยิ่งในการศึกษารูปแบบการพัฒนาและการจัดการการท่องเที่ยวเชิงนิเวศน้ำตกโดนลาด

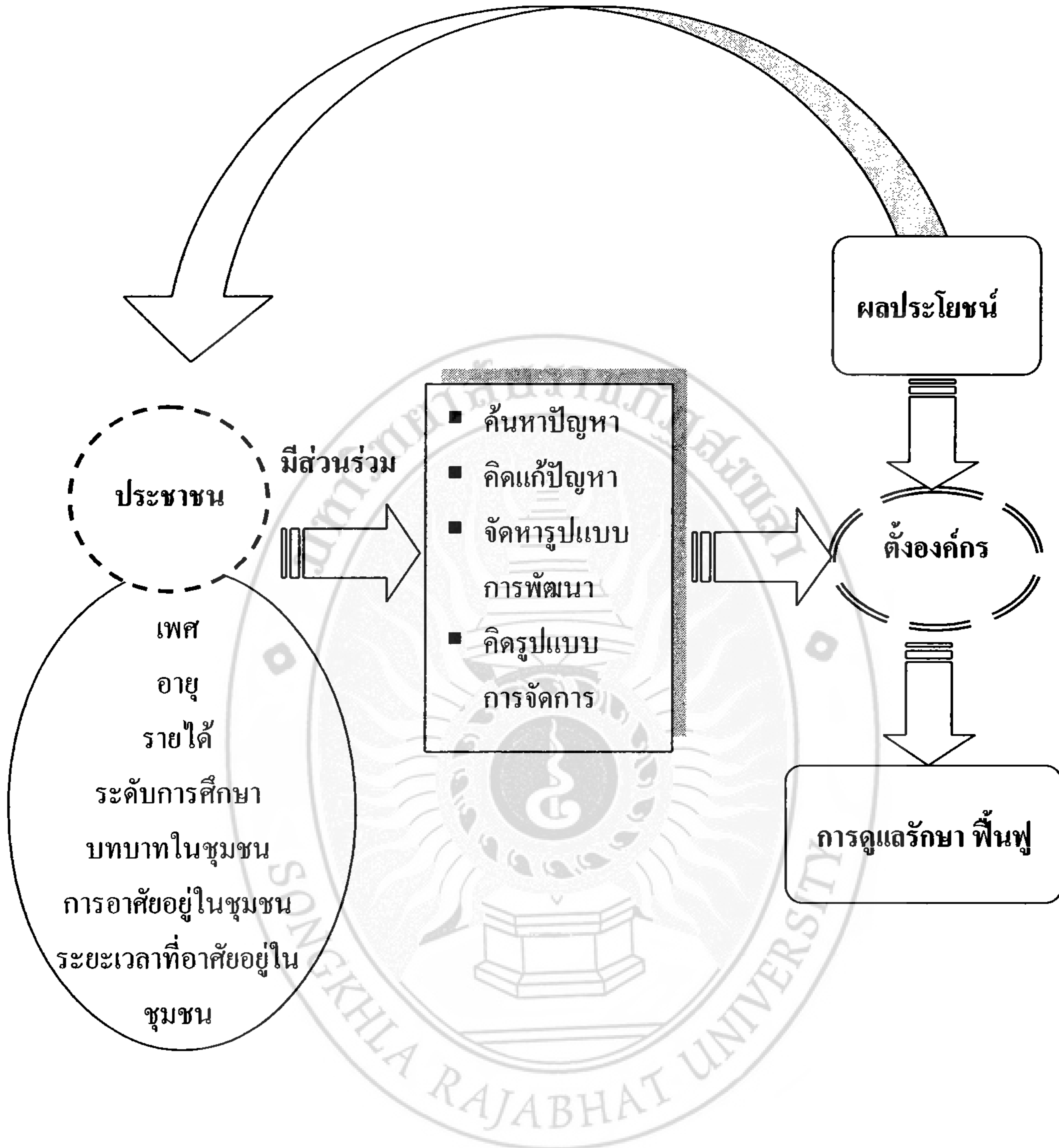
ส่วน ลีศึก ฤทธิเนติกุล (2545) ซึ่งได้ศึกษาชุมชนบ้านคอยปุย เพื่อหาแนวทางที่เหมาะสมในการพัฒนาและใช้ทรัพยากรการท่องเที่ยวอย่างมีประสิทธิภาพ และเกิดประโยชน์สูงสุดต่อชุมชนโดยตรง และต่อประเทศชาติโดยรวม ทั้งนี้ได้มีการศึกษาองค์ความรู้ในการอนุรักษ์ฟื้นฟูทรัพยากรการท่องเที่ยวและการใช้ทรัพยากรการท่องเที่ยวอย่างยั่งยืน ส่งเสริมกระบวนการในการทำงานร่วมกันระหว่างองค์กรต่างๆภายในชุมชน และองค์กรภายนอกชุมชนที่เกี่ยวข้อง โดยการเก็บข้อมูลจากเวทีชุมชนต่างๆ ได้แก่ การศึกษาจากเอกสาร การสัมภาษณ์อย่างเจาะลึก การศึกษาชุมชนอย่างมีส่วนร่วม (PRA) การระดมสมอง และการสังเกตการณ์อย่างมีส่วนร่วม ทำการวิเคราะห์ข้อมูลด้วยวิธีการเชิงคุณภาพ และนำเสนอผลด้วยวิธีการพรรณนาเชิงวิเคราะห์ ผลการวิจัยพบว่า ชุมชนบ้านคอยปุย มีประชากร 1,284 คน 109 ครัวเรือน 6 กลุ่มชาติพันธุ์ ได้แก่ ม้ง จีนฮ่อ คนเมือง กะเหรี่ยง เนปาล และ ฉู่ปุ่น ภายในชุมชนมีการจัดตั้งองค์กรต่างๆ ได้แก่ กลุ่มปกครองและพัฒนา กลุ่มกรรมการโรงเรียน กลุ่มการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม กลุ่มท่องเที่ยวเชิงนิเวศ กลุ่มสหกรณ์ออมทรัพย์เครดิตยูเนียน และกลุ่มสตรี การศึกษาภูมิปัญญาของกลุ่มม้ง

ได้แก่ สมุนไพรที่สำคัญๆ ยาบำรุงอาหาร ตลอดจนหน้าไม้ ปืนโบราณ และกับดักสัตว์ชนิดต่างๆ จึงเป็นแนวทางของการศึกษานี้ในการอนุรักษ์วัฒนธรรม และความเป็นอยู่ของชาวบ้าน ทำให้เห็นว่าการจัดการการท่องเที่ยวเชิงนิเวศสามารถใช้ต้นทุนทุกด้านที่มีอยู่ในชุมชนได้อย่างมีคุณค่า โดยไม่กระทบต่อชีวิตความเป็นอยู่ของประชาชน

นพรัตน์ มุณีรัตน์ (2541) ศึกษาความเข้าใจเกี่ยวกับการท่องเที่ยวเชิงนิเวศของประชาชนในชุมชนคีรีวง รูปแบบการสื่อสารในการจัดการการท่องเที่ยวเชิงนิเวศของประชาชนในชุมชนคีรีวง บทบาทของผู้นำชุมชนในการจัดการการท่องเที่ยวเชิงนิเวศของประชาชนในชุมชนคีรีวง ปัญหา อุปสรรค และแนวทางแก้ไขปัญหา ในการจัดการการท่องเที่ยวเชิงนิเวศของประชาชนในชุมชนคีรีวง โดยใช้ระเบียบวิธีวิจัยเชิงคุณภาพ ดำเนินการเก็บรวบรวมข้อมูลด้วยการสังเกตแบบมีส่วนร่วม และการสัมภาษณ์เจาะลึกประชาชนในชุมชนคีรีวง จำนวน 31 คน

ผลการวิจัยพบว่า ประชาชนในชุมชนคีรีวง มองว่า การท่องเที่ยวเชิงนิเวศ คือ การท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์ โดยมีความเข้าใจเกี่ยวกับการท่องเที่ยวเชิงนิเวศในมิติที่หลากหลาย ได้แก่ 1) การท่องเที่ยวที่ไม่ทำลาย 2) การท่องเที่ยวที่ใช้ชีวิตกับชาวบ้าน 3) การท่องเที่ยวที่ชาวบ้านมีส่วนร่วมในการจัดการ มีรูปแบบการสื่อสารปรากฏขึ้นในการจัดการท่องเที่ยวเชิงนิเวศของชุมชนคีรีวง 4 แบบ คือการสื่อสารที่ไม่เป็นทางการ การสื่อสารสองทางที่มีปฏิริยาโต้ตอบมาก การสื่อสารสองทางที่มีปฏิริยาโต้ตอบน้อยและการสื่อสารทางเดียวที่ไม่เป็นทางการ ผู้นำในชุมชนคีรีวงมีบทบาทสำคัญในการจัดการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ คือมีบทบาทร่วมกันในฐานะคณะกรรมการชมรมการท่องเที่ยวอนุรักษ์บ้านคีรีวง รวมถึงการกำหนดแผนการจัดการ และ กฎระเบียบ การเผยแพร่ข้อมูลข่าวสาร การดูแลและบริการนักท่องเที่ยว รวมทั้งการแก้ไขปัญห ส่วนปัญหาในการจัดการการท่องเที่ยวเชิงนิเวศเกิดจาก 1) ปัญหาในชุมชน ได้แก่ความสับสนด้านข้อมูล ความขัดแย้งระหว่างผู้นำ การประสานงานไม่ราบรื่น ชาวบ้านให้ความสำคัญต่ออาชีพการทำสวน การปฏิบัติบางอย่างขัดแย้งกับแนวความคิดอนุรักษ์ ประธานชมรมการท่องเที่ยวบ้านคีรีวงขาดอำนาจ และ อบต.ไม่ดำเนินการ 2) ปัญหาจากภายนอก ได้แก่ การรบกวนจาก ททท. จนชุมชนตั้งรับไม่ทัน ส่วนแนวทางแก้ไขปัญหาในทัศนนะของชาวคีรีวง คือ ใช้ความสัมพันธ์ในระบบเครือญาติ การเลือกตั้งคณะกรรมการชุดใหม่ การเปลี่ยนแปลงแผนการจัดการการท่องเที่ยวของชุมชนใหม่ และให้ อบต. เข้ามามีบทบาทในการออกข้อบังคับ รวมทั้งแผนการจัดการในเชิงนโยบาย ดังนั้นจากการศึกษานี้อาจนำปัญหา อุปสรรค และผลของการศึกษามาเป็นแนวทางในการดำเนินการของชุมชน ทั้งในด้านการใช้สื่อ การมีส่วนร่วมของประชาชนและองค์กรในชุมชน รวมถึงบทบาทในการมีส่วนร่วมของ อบต. เพื่อให้การดำเนินการเป็นไปตามความมุ่งหวังของประชาชนได้

กรอบแนวคิดในการวิจัย

แผนภาพที่ 2.1 กรอบแนวคิดในการวิจัย